HET VAN 'T HOFF-MONUMENT

TE ROTTERDAM

HET VAN 'T HOFF-MONUMENT TE ROTTERDAM

Ch. van Wijk sc. Foto de Gilde

PLAQUETTE IN HET LABORATORIUM TE AMSTERDAM

HET VAN 'T HOFF-MONUMENT

TE ROTTERDAM

AMSTERDAM
NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP V/H IPENBUUR & VAN SELDAM

VERSLAG DER COMITÉ'S.

In Maart 1911 kwamen, op uitnoodiging van Professor Holleman, de hoogleeraren en docenten van het Scheikundig Laboratorium der Universiteit van Amsterdam bijeen, ten einde de wijze te bespreken, waarop J. H. van 't Hoff, den 1sten van dien maand overleden, gehuldigd behoorde te worden.

Als gevolg dezer samenkomst werd aan een vijftigtal op natuur- en scheikundig gebied vooraanstaande Nederlanders, alsmede aan een aantal geleerde Genootschappen het volgende schrijven verzonden:

Amsterdam, 30 Maart 1911.

Van oordeel, dat aan de nagedachtenis van Van 't Hoff eene internationale, doch van Nederland uitgaande hulde gebracht moet worden, wenschen wij het initiatief te nemen tot eene inzameling van gelden, ten einde tot de oprichting van een gedenkteeken te geraken. Naar onze overtuiging zal dit in Amsterdam moeten verrijzen, de stad, waar Van 't Hoff bijna twintig jaar werkte en waar hij zijn beroemdste ontdekkingen gedaan heeft. Wij zouden het zeer op prijs stellen, indien U een met genoemd doel te verspreiden, internationaal rondschrijven met ons wildet onderteekenen, en zien gaarne Uw bericht in dezen tegemoet.

A. F. Holleman.
A. Smits.
G. Hondius Boldingh.
E. H. Büchner.

Tegelijkertijd werd aan een aantal buitenlandsche geleerden van verschillende nationaliteit een schrijven van denzelfden inhoud verzonden.

Het verzoek ondervond algemeen instemming. Prof. H. A. Lorentz, Voorzitter der wis- en natuurkundige afdeeling der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam verklaarde zich bereid als Eere-voorzitter der te vormen Commissie op te treden.

Behalve de reeds genoemde heeren traden tot het Comité toe:

VOOR NEDERLAND EN KOLONIËN.

† L. Aronstein, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, Delft.
A. H. W. Aten, Lector aan de Universiteit, Amsterdam.
M. W. Beyerinck, Hoogleeraar aan de TechnischeHoogeschool, Delft.
S. Birnie, Directeur eener Hoogere Burgerschool, Rotterdam.
J. Boeseken, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, Delft.
H. du Bois, Oud-hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht, Berlijn.
E. Cohen, Hoogleeraar aan de Universiteit, Utrecht.
K. A. F. Deelen, Voorzitter der Maatschappij voor Geneeskunst, Tilburg.
Ch. M. van Deventer, Oud-assistent van Van 't Hoff, Utrecht.
† W. A. van Dorp, Lid der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Amsterdam.
† J. F. Eykman, Hoogleeraar aan de Universiteit, Groningen.
A. P. N. Franchimont, Hoogleeraar aan de Universiteit, Leiden.
M. de Haas, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, Delft.
H. Haga, Hoogleeraar aan de Universiteit, Groningen.
H. J. Hamburger, Hoogleeraar aan de Universiteit, Groningen.

J. J. Hofman, Voorzitter der Nederlandsche Maatschappij voor Pharmacie, Den Haag.

S. Hoogewerff, Voorzitter der Nederlandsche Chemische Vereeniging, Wassenaar.

F. M. Jaeger, Hoogleeraar aan de Universiteit, Groningen.

A. W. K. de Jong, Chef van het agricultuurchemisch laboratorium, Buitenzorg.

W. P. Jorissen, Lector aan de Universiteit, Leiden.

W. H. Julius, Hoogleeraar aan de Universiteit, Utrecht.

H. Kamerlingh Onnes, Hoogleeraar aan de Universiteit, Leiden.

Ph. Kohnstamm, Hoogleeraar aan de Universiteit, Amsterdam.

D. J. Korteweg, Hoogleeraar aan de Universiteit, Amsterdam.

J. Kraus, Voorzitter van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Den Haag.

J. P. Kuenen, Hoogleeraar aan de Universiteit, Leiden.

J. J. van Laar, Oud-lector aan de Universiteit van Amsterdam, Fontanivent.

J. C. Matthes, Voorzitter der Amsterdamsche Universiteits-Vereeniging, Hilversum (thans te Zürich).

H. ter Meulen, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, Delft.

C. A. Pekelharing, Hoogleeraar aan de Universiteit, Utrecht.

J. D. van der Plaats, Leeraar aan 's Rijks Veeartsenijschool, Utrecht.

L. Th. Reicher, oud-assistent van Van 't Hoff, Scheikundige bij den Gemeentelijken Gezondheidsdienst, Amsterdam.

W. Reinders, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, Delft.

P. van Romburgh, Hoogleeraar aan de Universiteit, Utrecht.

F. E. C. Scheffer, Privaatdocent aan de Universiteit, Amsterdam.

F. A. H. Schreinemakers, Hoogleeraar aan de Universiteit, Leiden.

L. H. Siertsema, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, Delft.

R. Sissingh, Hoogleeraar aan de Universiteit, Amsterdam.

A. W. Thöne, Voorzitter van Directeuren van Teyler's stichting, Haarlem.

E. Verschaffelt, Voorzitter van het Genootschap voor Natuur-, Genees- en Heelkunde, Amsterdam.

Hugo de Vries, Hoogleeraar aan de Universiteit, Amsterdam.

† C. H. Wind, Hoogleeraar aan de Universiteit, Utrecht.

J. te Winkel, Rector Magnificus der Universiteit, Amsterdam.

P. Zeeman, Hoogleeraar aan de Universiteit, Amsterdam.

A. R. Zimmerman, Praeses Magnificus van het Bataafsch Genootschap voor proefondervindelijke Wijsbegeerte, Rotterdam.

Directeuren van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, Utrecht.

VOOR BELGIË.

† L. Henry, Professor aan de Universiteit, Leuven.

† W. Spring, Professor aan de Universiteit, Luik.

VOOR DENEMARKEN.

E. Biillmann, Professor aan de Universiteit, Kopenhagen.

VOOR DUITSCHLAND.

A. von Baeyer, Professor aan de Universiteit, Munchen.

A. Bernthsen, Directeur der Badische Anilin- und Soda-Fabrik, Ludwigshafen.

C. Duisberg, Voorzitter van den Verein Deutscher Chemiker, Elberfeld.

Emil Fischer, Professor aan de Universiteit, Berlijn.

G. Bredig, Professor aan de Technische Hoogeschool, Karlsruhe.

M. Kempner, Voorzitter van het Kalisyndicat, Berlijn.

† C. Liebermann, Voorzitter der Deutsche Chemische Gesellschaft, Berlijn.

P. Marquart, Voorzitter der Bunsen Gesellschaft für angewandte Physikalische Chemie, Kassel.

W. Nernst, Professor aan de Universiteit, Berlijn.

W. Ostwald, Emer. Professor, Redacteur van het Zeitschritt für Physikalische Chemie, Gross-Bothen.

M. Planck, Professor aan de Universiteit, Berlijn.

H. Precht, h. c. Professor, Neu-Stassfurt.

VOOR ENGELAND.

Sir James Dewar, Professor aan de Royal Institution, Londen.

H. B. Dixon, Professor aan de Universiteit, Manchester.

P. Frankland, Voorzitter van de Chemical Society of London, Birmingham.

W. H. Perkin Jr., Professor aan de Universiteit, Manchester.

Sir William Ramsay, Professor aan de Universiteit, Londen.

VOOR FRANKRIJK.

M. Béhal, Voorzitter der Société Chimique de France, Parijs.

H. le Chatelier, Professor aan de Faculté des Sciences, Parijs.

P. Duhem, Professor aan de Faculté des Sciences, Bordeaux.

A. Gautier, Professor aan de Faculté de Médecine, Parijs.

A. Haller, Professor aan de Faculté des Sciences, Parijs.

VOOR ITALIË.

G. Ciamician, Professor aan de Universiteit, Bologna.

R. Nasini, Professor aan de Universiteit, Pisa.

E. Paternò, Senator, Professor aan de Universiteit, Rome.

A. Piutti, Professor aan de Universiteit, Napels.

VOOR JAPAN.

Mitsuru Kuhara, Professor aan de Universiteit, Kyoto.

VOOR NOORWEGEN.

H. Goldschmidt, Professor aan de Universiteit, Kristiania.

VOOR OOSTENRIJK-HONGARIJE.

B. Brauner, Professor aan de Universiteit, Praag.
† L. Bruner, Professor aan de Universiteit, Krakau.
R. Wegscheider, Professor aan de Universiteit, Weenen.

VOOR RUSLAND.

P. Walden, Professor aan het Polytechnikum, Riga.
N. Zelinsky, Professor aan de Universiteit, Moskou.

VOOR DE VEREENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA.

W. D. Bancroft, Professor aan de Cornell University, Ithaca.
J. U. Nef, Professor aan de Universiteit, Chicago.
A. A. Noyes, Professor aan het Institute of Technology, Boston.
A. Smith, Voorzitter der American Chemical Society, New-York.

VOOR ZWEDEN.

S. Arrhenius, Professor aan het Nobel-Instituut, Stockholm.
H. von Euler, Professor aan de Universiteit, Stockholm.
O. Pettersson, Emer. Professor, Holma i. Brastad.

VOOR ZWITSERLAND.

Ph. Guye, Professor aan de Universiteit, Genève.
A. Werner, Professor aan de Universiteit, Zürich.

Op den 28sten April 1911 werd in het Universiteitsgebouw te Amsterdam de constitueerende vergadering gehouden. Als bestuur van het Comité werden daar aangewezen, behalve de Eere-

voorzitter, de heeren Holleman, Voorzitter; Büchner, Secretaris; Aten, Penningmeester; Hoogewerff; Smits; Hondius Boldingh en Scheffer. In een in November van hetzelfde jaar gehouden vergadering werd dit bestuur nog met twee leden uitgebreid, te weten de heeren Cohen en Matthes.

In zijn eerste vergadering ontving het Comité de verheugende mededeeling, dat de Commissie, die zich reeds op initiatief van Prof. Cohen gevormd had, teneinde in het van 't Hoff-laboratorium te Utrecht een plaquette aan te brengen, besloten had, het voor haar doel niet benoodigde overschot der bij haar ingekomen gelden, en wel tot een bedrag van duizend gulden, aan het Amsterdamsche Comité over te dragen.

Ten opzichte van den besten vorm der te brengen hulde bleken de aanwezigen verdeeld. Velen verklaarden meer voor een stichting of fonds, waardoor scheikundig onderzoek bevorderd zou worden, te gevoelen dan voor een gedenkteeken. Het Comité besloot dan ook zich een tweeledig doel te stellen, en zoowel voor een monument als voor een fonds gelden in te zamelen. Ook de buitenlandsche leden verklaarden zich daarmee te kunnen vereenigen. In de maanden Juni en Juli werd daarop onderstaand rondschrijven in vier talen — Nederlandsch, Fransch, Duitsch, Italiaansch — verspreid, terwijl in Engeland, op het verzoek van het Comité, het bestuur der Chemical Society of London eene inschrijving opende.

Amsterdam, Juni 1911.

L. S.,

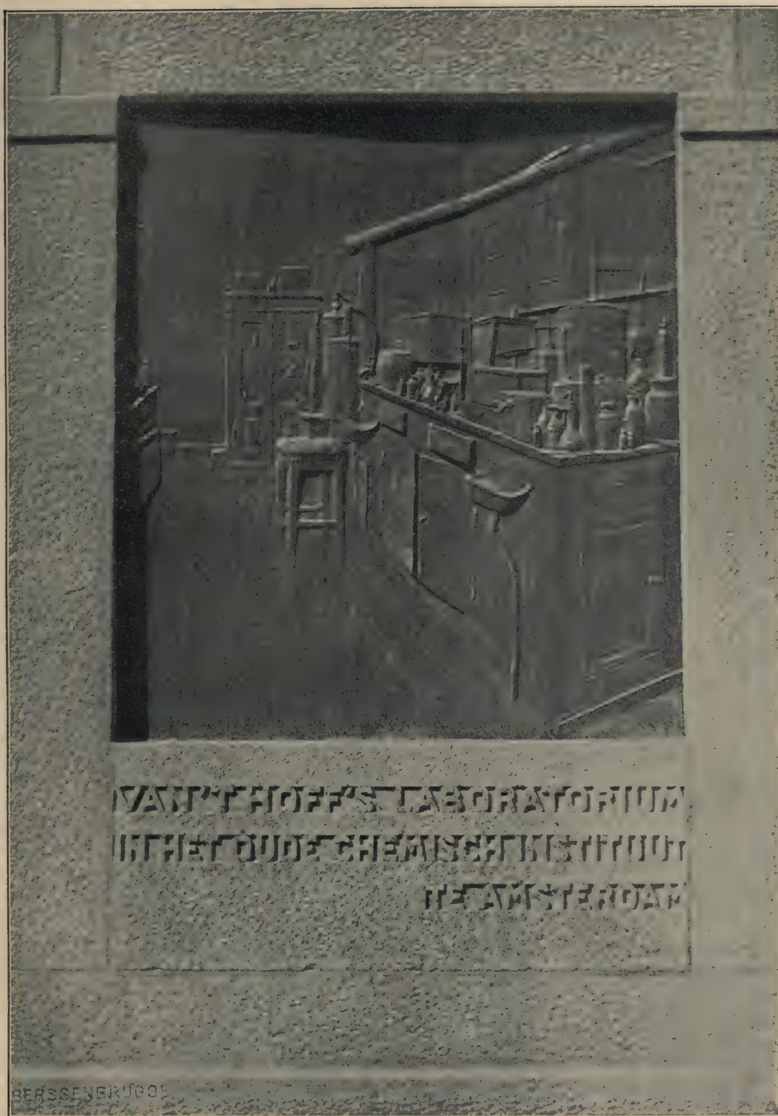
Den 1en Maart 1911 stierf Jacobus Henricus van 't Hoff. In hem is een der grootste Nederlanders heengegaan, wiens ver-

diensten voor de wetenschap hoog uitblinken, daar hij niet alleen in zijn eigen vak, de chemie, geheel nieuwe wegen baande, maar ook op aanverwante vakken, zooals de geneeskunde, grooten invloed oefende, waardoor zijn ontdekkingen van direct nut voor de geheele menschheid werden.

Naar onze meening is het voor zijne tijdgenooten een plicht, aan hunne dankbaarheid voor wat hij hun geleerd heeft, door een blijvend bewijs van vereering uiting te geven. In de eerste plaats komt daarvoor de oprichting van een gedenkteeken in aanmerking, dat den naam van Van 't Hoff ook buiten den kring zijner vakgenooten zal doen voortleven. Naast de monumenten in Nederland voor staatslieden, dichters, schilders gesticht, naast de standbeelden in het buitenland voor mannen als Liebig, Lavoisier, Berzelius en Bunsen opgericht, verrijze thans ook een aan Van 't Hoff gewijd gedenkteeken.

De aangewezen plaats voor het monument is naar de meening der ondergeteekenden Amsterdam. Hier toch heeft Van 't Hoff het langst gedoceerd, hier heeft hij de meeste leerlingen gevormd, hier eindelijk heeft hij zijn gewichtigste ontdekkingen gedaan en uitgewerkt.

Doch daarnevens hebben wij een ander plan. Wij hopen, dat de gelden ons in zoo ruime mate zullen toevloeien, dat wij ook een internationale Van 't Hoff-stichting kunnen oprichten, een fonds waaruit chemisch onderzoek gesteund kan worden. Zoo ruim mogelijk worde het veld begrensd, zoo breed mogelijk het begrip „steun" opgevat; wij denken bijv. aan geldelijken onderstand van verdienstelijke onderzoekers, aan aanschaffing van toestellen enz. Wij verhelen ons niet, dat hiervoor een belangrijke som bijeengebracht moet worden, doch vertrouwen,

Ch. van Wijk sc. Foto Berssenbrugge

BAS-RELIEF AAN DE ACHTERZIJDE VAN HET STANDBEELD

dat velen in Van 't Hoff's geboorteland een voorbeeld zullen willen geven; een voorbeeld, dat gevolgd moge worden door zijne talrijke vereerders, in de eerste plaats in zijn tweede vaderland, doch verder over de geheele wereld verspreid. Zij allen mogen het als een daad van piëteit beschouwen, hunne bijdragen te offeren, om Van 't Hoff's naam te doen voortleven door, hem ter eere, de verdere ontwikkeling der scheikunde te bevorderen.

w. g. door de leden van het comité, op blz. 3—8 genoemd.

Was in Amsterdam en trouwens in geheel Nederland, in de kringen der geleerden het plan met groote instemming begroet en metterdaad gesteund, het bleek al spoedig, dat men buiten den wetenschappelijken kring in Amsterdam weinig sympathie te verwachten had, en in elk geval niet op een resultaat rekenen mocht, dat de plannen van het Comité behoorlijk zou doen slagen. Daarom wendde het bestuur van het Comité den blik op Rotterdam, Van 't Hoff's geboorteplaats.

Daar vond het Rotterdam's burgemeester, Mr. A. R. Zimmerman terstond bereid de plannen te steunen, en werd op zijne aanstichting een commissie van Rotterdamsche ingezetenen gevormd, die zich met het bijeenbrengen der benoodigde gelden belastte.

Zij bestond uit de Heeren:

Mr. A. R. Zimmerman, Voorzitter, A. S. van den Bergh, Dr. S. Birnie, E. H. H. Goossens, † C. van Gilse van der Pals, J. van Hoboken Azn., Dr. D. P. Hoyer, J. Hudig, D. H. Havelaar, C. Kolff A.Qzn., Dr. H. Klinkert, W. T. Klaare, Mr. W. A. Mees, Mr. S. Muller, J. van der Molen, † P. van Rossem, J. G. A. Ruoff,

B. van Stolk, W. Westerman, Mr. P. J. van Wijngaarden, Mr. G. J. Lycklama à Nyeholt, secretaris.

Deze commissie benoemde een Uitvoerend Comité bestaande uit de Heeren:

Dr. D. P. Hoyer, C. Kolff A.Qzn., Mr. W. A. Mees, W. Westerman, Mr. P. J. van Wijngaarden, Mr. G. J. Lycklama à Nyeholt, secretaris.

Toen er te Rotterdam werkelijk groote belangstelling bleek te bestaan, besloot het comité zijn oorspronkelijk voornemen, het gedenkteeken in Amsterdam te plaatsen, op te geven en verder met de Rotterdamsche commissie samen te werken voor een monument te Rotterdam, overtuigd, dat de geboortestad van den gehuldigde evenzeer als de stad, waar hij zoo lang arbeidde, voor de oprichting van het standbeeld in aanmerking kwam. Daarnaast echter meende het Comité toch ook in Amsterdam iets blijvends te moeten tot stand brengen, en droeg het derhalve den heer Charles van Wijk op, een bronzen plaquette te vervaardigen, ten einde die in de groote collegezaal van het voor Van 't Hoff gebouwde scheikundig laboratorium der Universiteit aan te brengen. In December 1913 was de plaquette gereed, en werd zij, zonder officieele plechtigheden, op de aangewezen plaats bevestigd.

De inzameling te Rotterdam verliep zoo voorspoedig, dat in korten tijd een bedrag van ruim f 28000 bijeengebracht was. Nadat het Amsterdamsch comité een bedrag van f 5000.— voor het monument te Rotterdam afgezonderd had, was het slagen der plannen verzekerd. In een gemeenschappelijke vergadering der Uitvoerende Comité's werd daarop besloten, een vijftal beeldhouwers uit te noodigen tot het indienen van ontwerpen,

waarbij bepaald werd, dat zij, wier ontwerp niet uitgevoerd werd, een vergoeding van f 500 zouden krijgen. De heeren Ch. van Wijk, Toon Dupuis, Odé, Jeltsema en Miedema namen de uitnoodiging aan; de hun ter beschikking gestelde som werd op vijf en twintig duizend gulden bepaald.

Als plaats voor het monument koos de vergadering, zoowel op aesthetische gronden alsook uit overweging, dat Van 't Hoff leerling der Rotterdamsche Hoogere Burgerschool geweest was, het plein voor de Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus aan den 's Gravendijkwal. Het Gemeentebestuur verleende zijn toestemming tot deze plaatsing.

Toen de ontwerpen der beeldhouwers ingezonden waren, werd aan de heeren Prof. W. Martin, A. le Comte en F. Schmidt Degener verzocht — ter voorlichting der Comité's — een advies uit te brengen. Aan het door deze heeren ingediende rapport is het volgende ontleend:

„Het ontwerp van Wijk overtreft volgens eenparig oordeel van ondergeteekenden, alle andere ingezonden ontwerpen verre. Ten eerste sluit het zich op volmaakte wijze aan bij het bestaande terrein, maar het geeft ook, door de geniale loskoppeling der twee allegorische figuren, van alle kanten een verrassend en harmonisch aspect. Hierdoor komt tevens de hoofdfiguur ten volle tot haar recht. Door groote vlakken, eenvoud en rust van lijn, is een waardig geheel verkregen. Wat den geestelijken inhoud betreft, steekt dit ontwerp zeer gunstig bij de mededingende af. Naar onze meening is de kunstenaar er volkomen in geslaagd, zijn denkbeelden te belichamen en spiegelt het monument geheel den geest van Van 't Hoff weer. Wij twijfelen dan ook niet, of het monument, uitgevoerd in het verschillende

materiaal door den kunstenaar aangegeven, zal Rotterdam verstrekken tot een schoon en ongewoon sieraad. Ook van achteren heeft de beeldhouwer, door het geestige scheef zetten van den zetel en het aanbrengen van een toepasselijk bas-relief, een voortreffelijke afsluiting gevonden."

In overeenstemming met dit oordeel wezen de Comité's in November 1912 het ontwerp van den heer Charles van Wijk te 's Gravenhage ter uitvoering aan. Intusschen had de Gemeenteraad van Rotterdam besloten de kosten der fundeering van het monument voor rekening der Gemeente te nemen, aldus een zeer op prijs gesteld blijk van waardeering voor het streven der Comité's gevend.

In Mei 1914 berichtte de beeldhouwer zoover gereed te zijn, dat de onthullingsplechtigheid in het najaar zou kunnen plaats vinden. Evenwel bracht ook hier de oorlog stoornis in de plannen. Fundeering en onderbouw van het gedenkteeken waren gereed, doch het beeld van Van 't Hoff zelf moest door de Fonderie nationale in Brussel gegoten worden; het gipsmodel bevond zich dan ook in Brussel, toen de oorlog uitbrak. Het is aan de bemoeiingen van den Duitschen Consul te Rotterdam, den heer Gneist, te danken, dat het Duitsche bestuur van België verlof gaf, het beeld te gieten en naar Rotterdam uit te voeren. De Comité's wenschen den heer Gneist ook te dezer plaatse hun bijzonderen dank uit te spreken voor de vele moeite, die hij zich ten bate van het monument gegeven heeft.

De omstandigheden brachten mee, dat de plechtigheid der onthulling niet zoodanig zou kunnen zijn, als men gehoopt had. Toch werd er de voorkeur aan gegeven, het monument thans te onthullen, in plaats van te wachten, tot er weder vrede zijn

zal. Den 17den April 1915 had toen als een strikt nationale gebeurtenis de onthulling plaats, waarover hierna een verslag volgt.

Het Amsterdamsche comité had intusschen zijn aandacht vooral aan de Van 't Hoff-stichting gewijd, het tweede in haar circulaire genoemde doel. In het bijzonder had het den steun gezocht der Nederlandsche chemische industrie en tot zijn vreugde en dankbaarheid dezen in ruime mate verworven. Het gelukte een voldoend kapitaal bijeen te brengen, om het fonds op te richten. Toen werden onderhandelingen met de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam ingeleid; dit lichaam scheen namelijk bij uitstek aangewezen, om over een fonds als het bedoelde het beheer te voeren. Nadat de Akademie zich in beginsel bereid verklaard had, die taak op zich te nemen, werden in onderling overleg nadere regels vastgesteld.

Op den 28sten Juni 1913 werd door de heeren Holleman en Büchner ten overstaan van den notaris Mr. D. J. van Stockum te Amsterdam het „Van 't Hoff-fonds" gesticht. Als doel der stichting werd in de stichtingsacte genoemd: het verleenen van subsidie aan beoefenaars der scheikunde, zonder onderscheid van nationaliteit, tot het uitvoeren van wetenschappelijke onderzoekingen op het gebied der zuivere of toegepaste scheikunde.

Het kapitaal van het fonds bedraagt thans ongeveer dertig duizend gulden.

De Akademie heeft een commissie met het onderzoek der aanvragen om subsidie belast, welke voor drie jaren benoemd wordt, en thans bestaat uit de heeren Holleman, voorzitter, Hoogewerff, Smits en Jaeger, secretaris. Als eenige eisch,

waaraan de houders der subsidie moeten voldoen, is gesteld, dat zij bij het publiceeren hunner onderzoekingen den steun van het Van 't Hoff-fonds vermelden. Overigens zijn zij bij hun studiën geheel vrij.

Ten slotte zij de hoop uitgesproken, dat het kapitaal van het fonds nog aangroeien zal, opdat het steeds meer aan zijn roeping beantwoorden, en de gedachtenis aan Van 't Hoff tot in lengte van dagen levendig houden moge.

STATUTEN
VAN HET
VAN 'T HOFF-FONDS.

ARTIKEL 1.

De stichting heeft haar zetel te Amsterdam.

ART. 2.

Het bestuur van de stichting zal worden gevoerd door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

ART. 3.

Uit de rente wordt jaarlijks vóór 1 Maart, te beginnen met het jaar negentienhonderdvijftien, aan een of meer personen zonder onderscheid van nationaliteit, die zich daartoe na oproeping aanmelden, subsidie verleend voor onderzoekingen op het gebied der zuivere of toegepaste scheikunde, voor studiereizen of voor een ander wetenschappelijk scheikundig doel.

Mocht in eenig jaar bij gebreke van aanvragen, die volgens het oordeel der in artikel 4 bedoelde commissie toegestaan behooren te worden, de beschikbare rente niet of niet geheel uitgekeerd kunnen worden, dan wordt zij, respectievelijk het overblijvende gedeelte, bij de beschikbare rente van het volgend jaar gevoegd.

ART. 4.

Het doen der in artikel 3 vermelde oproeping en de beoordeeling, aan wie een subsidie zal worden toegekend, zal worden opgedragen aan een commissie bestaande uit:

1e twee leden, door de wis- en natuurkundige afdeeling der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, uit haar midden te benoemen in hare vergadering in Februari;

2e twee leden, niet-leden der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, op voordracht der sub 1 genoemde leden, door de wis- en natuurkundige afdeeling der Akademie in hare vergadering in Maart gekozen.

Deze vier leden hebben zitting voor een tijdvak van drie jaren. De aldus samengestelde commissie heeft ten allen tijde het recht zich een of meer leden — al of niet leden der Akademie — toe te voegen, die evenwel op den eersten Maart, volgende op hunne benoeming moeten aftreden.

ART. 5.

De in artikel 3 bedoelde oproeping geschiedt op nader door de in artikel 4 genoemde commissie van vier leden vasttestellen wijze, vóór een Juli van elk jaar. Aanvragen om subsidie worden vóór een November ingewacht.

ART. 6.

De leden der in artikel 4 genoemde commissie genieten vergoeding voor reis- en verblijfkosten.

ART. 7.

Jaarlijks zal een tiende deel der rente bij het kapitaal worden

gevoegd, totdat dit een bedrag van honderdduizend gulden zal bereikt hebben.

ART. 8.

Indien het bestuur der stichting, om welke reden ook, mocht ophouden als zoodanig te fungeeren, zal vooraf een nieuw bestuur door hetzelve worden benoemd; bij gebreke waarvan een nieuw zal worden benoemd door de alsdan fungeerende Rectores magnifici der Nederlandsche Rijks-Universiteiten, der Universiteit van Amsterdam en der Technische Hoogeschool te Delft.

ART. 9.

Indien de Koninklijke Akademie van Wetenschappen mocht ophouden te bestaan, zal het bestuur bevoegd zijn de wijze van samenstelling der commissie, bedoeld in artikel 4, te wijzigen.

BESCHRIJVING
VAN HET
GEDENKTEEKEN[1]).

De voor Nederlandsche steden buitengewoon groote afmetingen van de voor het monument aangegeven plaats maken het van een decoratief standpunt uit noodzakelijk, dat de afmetingen van het monument daarmede in overeenstemming zijn. Ten einde harmonie tusschen het monument en den achtergrond te verkrijgen, is uit den 15 meter breeden frontuitbouw van de Hoogere Burgerschool een frontbreedte van 15 meter voor den onderbouw van het gedenkteeken afgeleid. De lengte bedraagt 16 meter, terwijl de totale hoogte 9 meter is.

Het monument staat in een plantsoen, door een reeks boomen in halven cirkelvorm omringd. Dit geeft een ruime en rustige afsluiting, waardoor het silhouet van het gedenkteeken ook op grooten afstand goed en duidelijk te beschouwen is.

Het monument is uit grijs Beyersch graniet, in ongepolijsten staat, opgebouwd; de fundeering bestaat uit een constructie in gewapend beton.

De eerste onderbouw met de trappen en hoekstukken rijst ruim een meter uit den vlakken grond op. De afscheiding van den onderbouw en de daaruit verder voortkomende trappen en

[1]) Deze is grootendeels ontleend aan eene memorie, door den heer Ch. van Wijk bij zijn ontwerp gevoegd.

basementen der figuren, door een rondom gaande strook gras, geeft afwisseling en kleur aan het monument. De palen en bronzen kettingen voor het gras geven de grens aan, tot welke men het beeld van Van 't Hoff zelf naderen kan.

Op het voorvlak van het piedestal van de figuur van Van 't Hoff leest men:

VAN 'T HOFF

1852—1911

en daaronder:

PHYSICAM CHEMIAE ADIUNXIT.

Op de beide zijvlakken zijn belangrijke data uit Van 't Hoff's leven, en zijne gewichtigste werken vermeld; men leest er rechts:

JACOBUS HENRICUS VAN 'T HOFF

geboren te Rotterdam 30 Aug. 1852
bezocht de H. B. School te Rotterdam 1864—1869
student te Delft 1869—1871
te Leiden 1871
promotie tot doctor in de wis- en natuurkunde
te Utrecht 22 December 1874
Benoemd tot hoogleeraar te Amsterdam 11 October 1878
lid der Pruisische Akademie van Wetenschappen
en hoogleeraar te Berlijn 1896
Nobelprijs 10 December 1901
Overleden te Berlijn 1 Maart 1911.

en links:

Voorstel tot uitbreiding der in de scheikunde
gebruikte structuurformules in de ruimte,
Utrecht, Sept. 1874

Ch. van Wijk sc. — Foto Berssenbrugge

HET MONUMENT TE ROTTERDAM

Rede uitgesproken te Amsterdam 11 October 1878:
„de verbeeldingskracht in de wetenschap"
Ansichten über die organische Chemie, 1881
Etudes de dynamique chimique, 1883
Theorie van den osmotischen druk, 1885
Untersuchungen über die Bildungsverhältnisse
ozeanischer Salzablagerungen, 1896–1911.

Aan de achterzijde van het piedestal, dus naar de Hoogere Burgerschool toegekeerd, is een basrelief in brons aangebracht, dat Van 't Hoff's privaatlaboratorium in het oude chemisch laboratorium aan den Groenburgwal te Amsterdam voorstelt. Deze afbeelding van de werkplaats, waar Van 't Hoff zooveel jaren werkte en mede de belangrijkste ontdekkingen deed, mocht aan het monument niet ontbreken.

Het standbeeld is geflankeerd door twee symbolische, meer dan levensgroote vrouwefiguren, in Euvillekalksteen gehouwen. De eene figuur – verbeeldingskracht genoemd — drukt met haar opgeheven hand en den omhoog gerichten blik Van 't Hoff's meening uit, dat bij de beoefening der wetenschap de phantasie een belangrijke rol vervult. Met het beeld ter andere zijde van het standbeeld, een in zichzelve gekeerde figuur in denkende houding, is „de rede" voorgesteld; het geeft uitdrukking aan de overpeinzing, de denkkracht, die met de macht der rede de waarnemingen, door de praktijk geleverd, ordent. Zoo beelden deze figuren twee onmisbare factoren uit, die den scheppenden mensch noodzakelijk zijn bij zijn werk, en die Van 't Hoff tot het ontzaglijk resultaat van zijn arbeid brachten.

De hoofdfiguur is het beeld van Van 't Hoff, in brons, op

tweemaal de levensgrootte. Het vertoont den geleerde zittend, de handen op de knieën. Over een der knieën is een mantel gedrapeerd, die aan het strakke mannengewaad eenigen zwier geeft. De toga is niet als kleeding gebruikt, daar Van 't Hoff deze zelden droeg, en het zwaartepunt van zijn verdiensten in het onderzoek lag, niet in het doceeren. Bij zijn experimenteelen arbeid droeg Van 't Hoff nimmer een werkkiel, steeds een gewone jas. Om deze redenen is Van 't Hoff in de gewone kleeding afgebeeld.

Daar het bezwaarlijk was, eenig chemisch instrument als decoratief onderdeel bij de figuur van Van 't Hoff te gebruiken aangezien deze accessoires daartoe uit een decoratief oogpunt niet geschikt zijn, en toch ook het grootste en belangrijkste deel van Van 't Hoff's arbeid met behulp van geestelijk materiaal tot stand kwam, is de beeltenis zonder deze voorgesteld. De rol, die van Van 't Hoff in de hand houdt, duidt op de vele voordrachten over zijn arbeid en de chemie in het algemeen, welke hij niet uitsluitend voor zijn leerlingen hield, maar vrijwel over de geheele wereld uitsprak.

Aan den voet van het beeld zijn eenige boeken opgestapeld.

DE ONTHULLINGSPLECHTIGHEID.

Oorspronkelijk lag het in het voornemen der Comité's, de onthulling van het gedenkteeken tot een internationale plechtigheid te maken, en daartoe de vertegenwoordigers der chemische vereenigingen in de verschillende landen, en der gezelschappen en Akademies, waarvan Van 't Hoff lid was, uit te noodigen. De tijdsomstandigheden evenwel deden hiervan afzien en noopten er toe, de plechtigheid strikt nationaal te houden.

Op den 17den April 1915 vereenigde zich een talrijke schaar genoodigden en contribuanten in en voor het gebouw der Hoogere Burgerschool aan den 's Gravendijkwal. In de allereerste plaats zij de tegenwoordigheid vermeld van de weduwe, Mevrouw J. F. van 't Hoff-Mees, van Mevrouw J. F. Behn-van 't Hoff, dochter en Dr. H. J. van 't Hoff, broeder van den gehuldigde. Van 't Hoff's zoon, Dr. G. J. van 't Hoff, militair arts in Duitschen dienst te Brussel, evenals zijn dochter, Mevrouw Snijder-van 't Hoff te New-York, waren verhinderd aanwezig te zijn.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. P. W. A. Cort van der Linden en de Commissaris der Koningin in Zuid-Holland, E. C. Baron Sweerts de Landas Wyborgh hadden bericht gezonden, niet aanwezig te kunnen zijn. Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland waren vertegenwoordigd door den heer H. Ch. Vegtel. Tot de genoodigden behoorden voorts de wethouders en leden van den Gemeenteraad van Rotterdam, de algemeene voorzitter en secretaris van de Koninklijke Akademie van Weten-

schappen te Amsterdam, de Rectores Magnifici en de Secretarissen van de Senaten der Universiteiten te Amsterdam, Utrecht, Leiden, Groningen, der Technische Hoogeschool te Delft en der Handels-hoogeschool te Rotterdam, de voorzitters en secretarissen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, van Teyler's Stichting, van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam, van het Genootschap voor Natuur-, Genees- en Heelkunde te Amsterdam, van de Nederlandsche Chemische Vereeniging, van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, van de Maatschappij tot bevordering der Pharmacie, van de Amsterdamsche Universiteitsvereeniging, van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap, van de Vereeniging voor de Geschiedenis der Genees-, Natuur- en Wiskunde, enz. Voorts de hoogleeraren in de natuur- en scheikunde aan de Nederlandsche Universiteiten en Hoogescholen, de directeur, de leeraren en leerlingen van de hoogste klasse van de Hoogere Burgerschool aan den 's Gravendijkwal, de directeuren van de overige Hoogere Burgerscholen te Rotterdam en de leeraren in natuur- en scheikunde aan die scholen, de rectoren der Gymnasia, de commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs. Ook waren aanwezig de commissie van advies aangaande de ingezonden ontwerpen, en de beeldhouwer zelf, de heer Charles van Wijk, en de meeste leden van het Amsterdamsche en van het Rotterdamsche Comité. Velen der genoodigden waren van hun dames vergezeld.

Gelukkig bleef het weder gunstig, en konden de redevoeringen in de open lucht, aan den voet van het monument uitgesproken worden.

Om kwart voor drie uur verzamelden zich de aanwezigen om

het standbeeld, en betrad de voorzitter van het Amsterdamsch Comité, Prof. Holleman, het voetstuk van het monument, en sprak van deze plaats de volgende rede uit:

Mevrouw Van 't Hoff!

Burgemeester, wethouders en leden van den Raad van Rotterdam!

Vertegenwoordigers der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, der Nederlandsche Hoogescholen en der geleerde Genootschappen!

Voorts gij allen, die deze plechtigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert, zeer geachte toehoorderessen en toehoorders!

In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van Maandag 29 Maart l.l. kwam het volgende bericht voor:

„Het monument voor Prof. J. H. van 't Hoff voor de Hoogere Burgerschool aan den 's Gravendijkwal te Rotterdam, dat zijne voltooiing nadert, zal op Zaterdag 17 April, des namiddags te kwart voor drie uur, worden onthuld. Deze plechtigheid zal een zuiver nationaal karakter dragen."

Wel geheel anders hadden wij ons oorspronkelijk deze plechtigheid gedacht, toen in het begin van Juli 1914 daarover beraadslaagd werd. Wij hadden ons voorgesteld, op dezen dag naast de talrijke schare van landgenooten, die ook thans hier vereenigd is, vele vertegenwoordigers uit het buitenland aan te treffen, om bij deze onthulling woorden van hooge waardeering te spreken ter eere van hem, te wiens nagedachtenis wij thans dit monument staan in te wijden. En zonder twijfel zouden zij hier geweest zijn, indien niet de ramp, die nu al maanden lang

op Europa drukt, het geheel onmogelijk had gemaakt om vertegenwoordigers uit de vijandige landen hier samen te brengen.

Zoo moet dan de plechtigheid voor dezen internationalen geleerde „een zuiver nationaal karakter dragen".

Want inderdaad, Van 't Hoff's beteekenis strekt zich veel verder uit dan de landpalen, binnen welke hij geboren is; zijn werk heeft belang voor de geheele wereld. Onder de grootste geleerden der 19e eeuw is hij te rekenen en weinigen hebben op den gang van het denken in zijne wetenschap een invloed uitgeoefend met den zijnen vergelijkbaar en dat wel met eenvoudige hulpmiddelen.

Het is thans niet het oogenblik om een uitvoerige schets te geven van zijne wetenschappelijke verdiensten. Zijn overlijden heeft daarenboven aan velen aanleiding gegeven om dat op de meest verschillende wijze te doen; en ik zoude waarlijk geen kans zien daaromtrent mededeelingen te doen, die niet aan ieder belangstellende al bekend zijn.

Ik wil daarom hier enkel op eenige algemeene eigenschappen van den vermaarden meester het licht laten vallen, die de hoogachting kunnen verklaren, die hem door de geheele wereld werd toegedragen.

Van 't Hoff heeft zich reeds daardoor den voorrang boven velen verworven, omdat hij drie groote ontdekkingen heeft gedaan. Bij de tegenwoordig vereischte specialiseering der wetenschap ziet men bijna altijd, dat de geleerden, na eenige onderzoekingen op verschillende gebieden van hun vak te hebben verricht, op een onderwerp stuiten, dat hunne bijzondere belangstelling gaande maakt, zoodat zij zich verder geheel daaraan geven. Door fijne en uitvoerige detailonderzoekingen wordt dat

onderwerp dan van alle zijden bestudeerd, waardoor ten slotte een afgerond geheel wordt verkregen; een nieuw en dikwijls belangrijk hoofdstuk is in het boek der wetenschap geschreven. Gaarne „reserveeren" zich de geleerden zulk een gebied; waagt het iemand, zich daarop te begeven, dan wordt dit dikwijls als een persoonlijke beleediging beschouwd en polemische verhandelingen, die werkelijk geen sieraad zijn der wetenschappelijke literatuur, verschijnen. Het heilig huisje van het arbeidsterrein wordt angstvallig gesloten gehouden en de toegang aan anderen gladweg geweigerd.

Van 't Hoff, die drie van zulke specialisten in zich vereenigt, heeft nochtans hunne methode van werken in geenen deele nagevolgd. Hij reserveerde zich noch het asymmetrische koolstofatoom, noch de osmotische drukking, noch de oceanische zoutbeddingen. Ieder, die lust gevoelde deze akkers mede te beploegen, was welkom; geen oogenblik is het bij hem opgekomen om medewerkers met onaangename opmerkingen te verdrijven.

Maar ook daarom staat hij boven de meeste specialisten, omdat hij zijne onderwerpen onder de belangrijkste der chemie wist te kiezen, onderwerpen die tot ontdekkingen aanleiding gaven, waardoor het geheele vak een revolutie onderging, als sinds Lavoisier niet meer was voorgekomen. Hij gaf zijne grondleggende geniale ideeën vrijelijk aan ieder ter beschikking en tallooze degelijke geleerden hebben daar jaren lang stof tot werken in gevonden en vinden dat nog. Natuurlijk was men het niet altijd met hem eens en meermalen is hij, soms zelfs op zeer scherpe wijze, bestreden. Dit is het lot van alle groote ontdekkers; hunne denkbeelden staan te ver af van het gemiddelde, waardoor zij aanvankelijk niet begrepen, ja zelfs met

smaad bejegend worden. Eerst langzaam komt de menschheid tot het besef van de waarde dier denkbeelden. Aan Van 't Hoff is dat niet bespaard gebleven. Maar met een bewonderenswaardige zelfbeheersching heeft hij zich bijna nooit tot polemiek laten verleiden, en wel door de innerlijke overtuiging van de juistheid zijner ideeën, waardoor hij veilig aan den tijd hare rechtvaardiging kon overlaten.

Over de prioriteit zijner ontdekkingen is nooit questie geweest; was deze uit den aard der zaak zelve al volkomen uitgesloten voor de osmotische drukking, door het geheel nieuwe en verrassende van dit denkbeeld, ook voor het asymmetrische koolstofatoom, de ontdekking zijner jongelingsjaren, is deze nooit aangevochten. Toch hadden anderen al jaren vóór hem zich met voorstellingen omtrent de ligging der atomen in de ruimte beziggehouden. In 1872 zag hij in Bonn bij Kekulé het koolstofatoom reeds als een tetraëder voorgesteld. Kekulé's assistent te Gent, Körner, had zelfs al in 1869 een benzolformule in de ruimte geconstrueerd met behulp van zulke tetraëders. Dat Kekulé zich ook dikwijls met voorstellingen omtrent de ligging van de atomen in de ruimte bezighield, kan daaruit blijken dat hij als bezwaar tegen zijn benzolformule het feit beschouwde, dat daarbij alle zes koolstofatomen in een zelfde platvlak zouden moeten liggen. En toch is het in niemand opgekomen om Van 't Hoff niet als den eigenlijken schepper der stereochemie te beschouwen. Want terwijl zelfs voor Kekulé's genie de consequenties der voorstelling verborgen bleven, wist de toen 22-jarige student deze met alle scherpte te formuleeren, hen aan de bekende feiten te toetsen en zoo voor het experiment toegankelijk te maken. Beroemde scheikundigen als Wislicenus en Emil Fischer hebben jarenlang

deze denkbeelden uitgewerkt en hen schitterend bevestigd.

De bewonderenswaardige helderheid zijner denkbeelden is een andere sterk sprekende eigenschap zijner geniale natuur. Indien men de geschiedenis der groote ontdekkingen bestudeert, is men menigmaal getroffen door de omslachtigheid, de onbeholpenheid en daardoor onduidelijkheid, waarmede ontdekkers hunne denkbeelden hebben uiteengezet. Eerst nadat die door anderen van allerlei nuttelooze aanhangselen zijn losgemaakt, treden zij op den voorgrond en worden zij vruchtdragend. Geheel anders bij Van 't Hoff. De buitengewone klaarheid van expositie zijner denkbeelden is zonder twijfel een groote factor voor zijn succes geweest. In plaats van onscherpe en vage ideeën, weet hij de belangrijkste punten in logische ontwikkeling op den voorgrond te brengen, recht op zijn doel af te gaan, zonder zich door nevenzaken van de wijs te laten brengen; in hooge mate bezat hij de gave om scherp te onderscheiden, wat hoofdzaak is en wat van ondergeschikt belang. Steeds tracht hij den overwegenden factor op den voorgrond te brengen; zijne reusachtige theoretische kennis en zijne experimenteele flair maken, dat hij zich daarbij zelden vergist, zelfs bij de meest gewaagde conclusiën.

Men leze b.v. zijne verhandeling over de vaste oplossingen. Geen enkel nieuw feit is er in te vinden. Het experimenteele materiaal, dat er in verwerkt ligt, was dus voor iedereen toegankelijk. Maar van 't Hoff alleen vond in dien doolhof den weg, die tot opstelling van dit nieuwe denkbeeld voerde, dat stoffen die in vasten toestand homogeen gemengd zijn, met vloeibare oplossingen in hunne eigenschappen overeenstemming vertoonen.

Eene persoonlijke herinnering moge hier wellicht plaats vinden. Toen in 1884 Van 't Hoff's Études de dynamique chimique waren verschenen, zagen wij, studenten, die geen leerlingen van hem waren, niet weinig tegen dit boek op. Wij stelden de studie ervan uit tot na de vacantie, in de hoop er dan in te zullen slagen het te kunnen doorwerken. Maar hoe viel die studie mede! Hier vonden wij geen zwaarwichtige, omslachtige mathematische deducties, afkomstig uit den beruchten „physischen inktpot". Geen duistere redeneeringen; alles even helder en dat nog wel in een taal die niet de zijne was. De studie kostte ons evenveel dagen, als wij ons hadden voorgesteld dat zij weken zoude vereischen. Wij hoorden geheel nieuwe klanken; de studie van dit boek was een zuiver genot; wij gevoelden, dat hier een buitengewoon man aan het woord was.

Zonder twijfel heeft Van 't Hoff meer naam gemaakt door zijn theorieën dan door zijn experimenten; maar de bewering van een zijner tijdgenooten, dat hij de eenige scheikundige is, die beroemd is geworden zonder proefnemingen van beteekenis te hebben gedaan, gaat toch veel te ver. Zeker behoorde hij niet tot hen, die van het experiment de hoofdzaak maken; tot hen, voor wie het resultaat der proefneming van secundair belang is, maar die er zich op toeleggen om door elegante methoden, of doeltreffende verbeteringen aan apparaten en andere hulpmiddelen de wetenschap vooruit te brengen, en dat dikwijls met groot succes. Voor Van 't Hoff was het experiment nooit doel, maar het middel om een resultaat dat hij zocht op de eenvoudigste wijze met zekerheid te verkrijgen. Beziet men uit dit oogpunt de proefnemingen, die hij b.v. in de bovengenoemde „Études" heeft beschreven, dan kan men niet anders dan erkennen,

dat hij ook in dit opzicht bewonderenswaardig en buitengewoon scherpzinnig werk heeft verricht, waarbij hij tegen gevaar niet opzag; men denke aan zijn onderzoek over de ontleding van chloorstikstof. Hij doet hier inderdaad voor niemand onder.

Van 't Hoff mocht er wel gaarne op wijzen, dat de belangrijkste ontdekkingen dikwijls in de gebrekkigste laboratoria zijn gedaan, hoewel hij natuurlijk zeer goed wist, dat deze stelling niet mag worden omgekeerd. Zijn eigen werk heeft daarvan ook het bewijs geleverd; want het beste deel daarvan is uit het Amsterdamsch laboratorium op den Groenburgwal gekomen, dat stellig geen modelinrichting was, hoewel erkend dient te worden, dat het redelijk wel geoutilleerd was. Zijn experimenten zijn dan ook alle met wel is waar eenvoudige, meest glazen apparaten genomen, maar meestal van zeer zinrijke constructie.

Van 't Hoff heeft, ook in zijn nieuwe laboratorium aan de Roetersstraat, nooit een aantal leerlingen gehad, vergelijkbaar met dat der groote buitenlandsche laboratoria; toch heeft hij in den loop der jaren vrij wat vreemdelingen te Amsterdam tot zich getrokken. In de meeste gevallen is het ten nadeele van het wetenschappelijke werk in een laboratorium, als het aantal studenten beperkt is; want zij zijn het, die de denkbeelden van den hoogleeraar helpen uitwerken en hem ook wel eens noodzaken voet bij stuk te houden, als hij een ander onderwerp aantrekkelijker gaat vinden, want voor den student is niets nuttiger dan te leeren doorzetten, op moeilijkheden te stuiten en die te overwinnen; het is het kostbaarste deel zijner opleiding. Toch is het voor Van 't Hoff eerder een geluk dan een ongeluk geweest, slechts een beperkt aantal leerlingen te hebben gehad. Hij was n.l. buitengewoon plichtmatig van natuur. Des

morgens zagen wij hem al vroeg op het laboratorium komen, of liever, hij zag er ons komen, want dikwijls was hij de eerste. Dingen, die hem eenmaal waren opgedragen, gaf hij ongaarne uit handen, althans als zij zijn eigenlijke vak betroffen. Zoo stelde hij er prijs op, de praktische oefeningen der eerstbeginnende studenten in handen te houden en menigen middag liep hij daar zelf bij rond, hoewel hij die veilig aan zijn uitstekende assistenten Reicher en Van Deventer kon overlaten. Toen hij al lang zich niet meer experimenteel met organische chemie bezighield, en zich reeds geheel aan de physische chemie had gewijd, wilde hij nochtans zelfs geen privaatdocent in de organische chemie naast zich hebben, omdat hij zich dan niet meer zoo zeer als tot dan toe genoodzaakt zoude voelen, de organisch-chemische literatuur bij te houden. Het beheer van zijn groote laboratorium werd door hem nauwgezet gevoerd; en als gezegd mag worden: „a big book is a great evil", dan geldt zeker nog meer, dat een groot laboratorium dikwijls een groot kwaad voor den beheerder is, door den velen tijd die de administratie hem kost, alsmede het besturen van een groot personeel. Zonder twijfel is dit ook een gewichtige factor voor zijn besluit geweest om Amsterdam te verlaten, dat hij in Berlijn geen groot instituut meer te beheeren zoude krijgen. Een aanzienlijk aantal leerlingen heeft hij toen met opzet van zich afgehouden, omdat hij zeer goed inzag dat die zijn tijd al te zeer in beslag zouden nemen.

Al zijn leerlingen, en wellicht het meest zij, die hem in zijnen besten tijd op den Groenburgwal 44 hebben gekend, zullen een onuitwischbaren indruk van den meester hebben ontvangen, en hun geheele leven dankbaar zijn, dat zij iemand van zijn qualiteiten op hunnen levensweg hebben mogen ontmoeten. De professorale

Ch. van Wijk sc. Foto Berssenbrugge

HET MONUMENT TE ROTTERDAM

deftigheid (die gelukkig, althans in ons land, sterk aan het afnemen is) ontbrak hem ten eenen male; hij liet die, volgens zijn zeggen, aan zijn amanuensis over. Zijne leerlingen waren zijne vrienden, zijne „lotgenooten", zooals hij zich uitdrukte. Zijn beroemde boek, de reeds genoemde „Études de dynamique chimique" is niet aan een of anderen grooten geleerde, maar aan de nagedachtenis van een jong gestorven geliefden leerling opgedragen. Hij was zonder eenige formaliteit ten allen tijde toegankelijk voor al zijn leerlingen, als zij hem iets te vragen hadden of een nieuw denkbeeld met hem wenschten te bespreken. Wat ons dan bijzonder trof, was zijn groote bezonnenheid; dikwijls gaf hij niet direct zijn opinie te kennen; geen opbruisende stroom van denkbeelden, wier diepte zich in de wijdte verliest, kwam ons tegen; maar na een of twee dagen kon men er staat op maken, dat hij erop zoude terugkomen. Zelfs als het een schertsend woord betrof. Bij het verschijnen van den prospectus voor het Zeitschrift für Physikalische Chemie, door Ostwald en Van 't Hoff te redigeeren, vroeg iemand hem half schertsend of het niet wenschelijk zoude zijn, nu het Volapük zulke vorderingen maakte, het in die wereldtaal uit te geven. Van 't Hoff antwoordde daar niet veel op; maar 's anderen daags zeide hij, erover nagedacht te hebben en tot de conclusie te zijn gekomen, dat het toch beter was dat niet te doen.

Aanmatiging kende hij absoluut niet; hoewel van de onderzoekingen onder zijn leiding uitgevoerd, niet alleen het denkbeeld van hem afkomstig was, maar in de meeste gevallen ook krachtige experimenteele en theoretische hulp door hem daarbij werd verleend, zijn vele dier onderzoekingen enkel onder den

naam van den leerling gepubliceerd. Inderdaad, hij plaatste zich zelf nooit op den voorgrond, hoewel hij zich van de waarde zijner ontdekkingen zeer goed bewust was. Daardoor is die waarde met zijn heengaan ook in geen enkel opzicht verminderd, want zij werd noch door een imposante persoonlijkheid, noch door een buitengewone welsprekendheid gesteund. Integendeel, de geliefde meester was de eenvoud zelf, in uiterlijk, in kleeding, in dagelijkschen omgang. Wie hem met rassche schreden door Amsterdam's straten naar zijn laboratorium zag gaan, meestal in gedachten verzonken (want onderweg had hij, volgens zijn zeggen, dikwijls de beste invallen) zal zeker niets opvallends aan hem hebben opgemerkt, zeker niet vermoed hebben dat die man een van Europa's grootste geleerden was. Toch was bij nader toezien het hoofd van buitengemeen fraaie lijnen. Ik herinner mij, hoe zijn fraai profiel zich tegen het lichte raam van zijn privaat-laboratorium afteekende, als hij in gedachten verdiept aan zijn werktafel stond; ik herinner mij zijne doordringende en toch zoo vriendelijke grijsblauwe oogen. Nu zij voor goed gesloten zijn, blijft ons de nagedachtenis aan zijne eenvoudige, beminnelijke persoonlijkheid dierbaar, waarin fantasie en wetenschap tot zulk een wonderbaar schoon geheel waren vereenigd. Want inderdaad, Van 't Hoff's genie laat zich samenvatten in de woorden: groote verbeeldingskracht en diep nadenken.

De beeldhouwer heeft in het monument, dat nu zal onthuld worden, hieraan uitdrukking gegeven door twee symbolische figuren. De eene met opgeheven hand en omhoog gerichten blik, opgaande in de ruimte, stelt de „verbeeldingskracht" voor; de andere, in zichzelf gekeerd in denkende houding, de „overpeinzing"

die met de macht der rede de waarnemingen, getoetst aan de praktijk, ordent.

Tusschen beide is de uitstekend gelijkende figuur van den geleerde geplaatst.

Prof. Holleman noodigde daarop van 't Hoff's dochter, Mevrouw J. F. Behn-van 't Hoff, uit het beeld te onthullen, dat nog door een doek bedekt was. Geleid door Mr. Zimmerman, besteeg mevrouw Behn daarop het monument, en ontknoopte een strik in de Rotterdamsche kleuren, die het doek bijeenhield. Daarop kon dit worden weggetrokken en werd Van 't Hoff's beeld voor allen zichtbaar.

Toen nam Prof. Holleman, na eenige oogenblikken wachtens, opnieuw het woord en sprak:

Mijnheer de Burgemeester van Rotterdam!

Toen kort na het overlijden van Van 't Hoff bij een aantal zijner vrienden en vereerders het denkbeeld rijpte, te zijner eere een monument en een fonds te stichten, bleek aanvankelijk de verwezenlijking dezer denkbeelden niet gemakkelijk. Dit werd geheel anders, toen wij ons tot u wendden met het denkbeeld, het monument hier, in Van 't Hoff's geboorteplaats, te doen verrijzen. Uw krachtig initiatief, gevoegd bij de groote offervaardigheid van Rotterdam's burgerij, gaven binnen enkele weken de zekerheid, dat een monument zoude kunnen tot stand komen, volkomen waardig aan den beroemden geleerde. Ik heb bij dezen de eer, het namens het Van 't Hoff-Comité aan de gemeente Rotterdam over te dragen.

Rotterdam's Burgemeester aanvaardde daarop het monument

namens het Gemeentebestuur, en hield daarbij de volgende toespraak:

Mevrouw van 't Hoff, Professor Holleman, Dames en Heeren!

Zoo is dan aan ons oog onthuld het beeld van Jacobus Henricus van 't Hoff, dat gedurende lange jaren en tot verre geslachten getuigen moge van zijn grootheid en van de vereering voor hem gekoesterd door zijn vrienden, zijn leerlingen, zijn vakgenooten en door de burgers der stad, waar hij geboren werd.

Zooals door Professor Holleman is medegedeeld, is dit gedenkteeken verrezen door de samenwerking van twee Commissies: éène bestaande uit mannen, die meer van nabij het werk van den grooten geleerde kunnen beoordeelen, en éène welke zich hier gevormd had, om de stadgenooten op te wekken door hunne bijdrage de stichting mogelijk te maken. Als de voorzitter der laatstbedoelde commissie gevoel ik de behoefte, aan allen, die aan onze opwekking gehoor gaven, onze welgemeende erkentelijkheid te betuigen. De meesten hunner waren vreemdelingen op het gebied, waarop Van 't Hoff een zoo voorname plaats bekleedde; dat desniettegenstaande in zeer korten tijd onze pogingen met goeden uitslag werden bekroond, toont, dat ook leeken, dat ook mannen der praktijk met bewondering opzien tot hen, die de wetenschap in nieuwe banen leiden, dat ook zij doordrongen zijn van het besef, dat het stoffelijk belang van het menschdom door niets zóózeer wordt gediend als door wat in de werkplaatsen der wetenschap wordt beproefd, wordt overpeinsd, wordt gevonden.

Van 't Hoff behoort voor alle tijden tot de groote leiders op het wijde veld der doorvorsching van de natuur, van hare schatten

en van hare krachten. Aan dien rijkdom heeft de menschheid al wat zij in stoffelijken zin behoeft, te ontleenen. Dien rijkdom, ja dien overvloed, welken aardbol en dampkring voor ons bevatten, beter te kennen en te beheerschen; dat zijn de zegeningen, welke wij aan mannen als dezen te danken hebben, en daarin ligt ook voor ons, wien het niet gegeven is de grens van zijn arbeidsveld zelfs maar te naderen, de algemeene, de vèrstrekkende beteekenis van hem, te wiens eer dit beeld is gesticht.

Dat zijn arbeid niet in ons midden kon liggen, behoeven wij niet te betreuren; integendeel kunnen wij er ons in verheugen dat het hem elders mogelijk gemaakt is onder gunstige omstandigheden volkomen zijn roeping te volgen. Toch is Rotterdam hem altijd als een der zijnen blijven beschouwen; hier stond zijn ouderlijk huis, hier groeide hij op, hier was zijn geslacht gevestigd en dat van haar, die het leven met hem gedeeld heeft. Hier werd met trots zijn loopbaan gevolgd en van zijn roem vernomen. Hier behoort dan ook zijn beeld naast dat van Erasmus en van Van Hogendorp, wier levenswerk evenzeer buiten de muren hunner geboortestad verricht werd, maar die, als hij, die stad altoos zijn blijven liefhebben.

Dames en Heeren, voordat ik dit gedenkteeken voor de gemeente ga aanvaarden, heb ik nog op tweeërlei te wijzen.

In de eerste plaats op de oorzaak der vertraging, welke de onthulling ondervond, als een gevolg van den oorlogstoestand in Duitschland, van waar het graniet, en in België, van waar het bronzen beeld moest komen. Vooral dit laatste heeft eenige zorg gebaard en ik hecht er aan met erkentelijkheid te vermelden dat de bezwaren waarop wij aanvankelijk stuitten, uit den weg geruimd zijn door de welwillende bemoeiing van den Duitschen Consul alhier.

Voorts moet ik U nog iets zeggen over de keuze van de plaats van het monument. Die is niet alleen geleid door de overweging, dat uit schoonheidsoogpunt het kunstwerk hier een gelukkige omgeving en afsluiting zou hebben en van verre en van nabij en van alle kanten goed te zien zou zijn, maar niet minder door het feit, dat in het gebouw, waarvóór het verrijst, dezelfde school gevestigd is, waar Van 't Hoff zijn opleiding ontving. Op die school werden de grondslagen van zijn kennis gelegd, daar ontwaakte bij hem de liefde voor zijn wetenschap, vanuit haar muren heeft zijn weg hem de wereld ingeleid tot al grooter gevolg, tot al hooger roem.

De leerlingen van de hoogste klasse der school zijn hier tegenwoordig en tot hen richt ik mijn slotwoord.

Zij zijn getuigen geweest van de huldiging van een man, die eenmaal den weg betrad, welken zij thans nog volgen, van een leerling van hun school, welke daaraan onvergankelijke eer heeft gehecht. Zijn standbeeld behoort voortaan bij die school en wordt aan de zorg dier school, aan den eerbied der leerlingen mede toevertrouwd.

Zóó hoog te stijgen als Van 't Hoff is slechts voor enkele genieën weggelegd, maar voor een ieder staat het open om in den werkkring, waarin hij gesteld is, te arbeiden met dezelfde volharding, dezelfde volkomen overgave, welke ook hem sierden en zonder dewelke ook de grootste geest het hooge niet bereiken kan.

Ziet: in eenvoudige, edele vormen legt dit kunstwerk een groote waarheid bloot. Aan de eene zijde ontwaart gij de verbeeldingskracht, de ingeving, de begaafdheid, en daar tegenover zetelt een figuur, welke den arbeid, de ernstige overdenking weergeeft. Het genie is de zeldzame vereeniging van die beiden:

van groote verbeeldingskracht en groote vlijt. Daarvan is de eerste aan den persoonlijken aanleg verbonden en slechts het deel van weinigen. Maar de tweede, de arbeid, de studie, de toewijding is voor allen bereikbaar; daardoor wordt aan allen bevrediging geschonken en daarvan mogen allen rijke vruchten in hun leven wachten.

Zoo moge dan, al zal het genie slechts door enkelen kunnen worden nagevolgd, dit gedenkteeken opvolgende geslachten van jonge mannen aansporen om, naar het voorbeeld van Van 't Hoff, zich met volkomen inspanning hunner krachten toe te wijden aan hun levenstaak.

Ik heb thans de eer het monument uit naam van het Gemeentebestuur te aanvaarden; ik spreek daarvoor mijn dank uit aan de beide commissies, die de stichting hebben voorbereid; aan allen, die daaraan hebben bijgedragen en niet het minst aan den kunstenaar, die zich op zoo uitnemende wijze van zijn opdracht heeft gekweten.

Het Gemeentebestuur heeft mij verzocht een krans aan den voet van het gedenkteeken te leggen en ik voldoe daaraan met gevoelens van diepen eerbied voor de nagedachtenis van hem, wien onze hulde geldt.

Nadat Mr. Zimmerman aan den voet van Van 't Hoff's beeld een krans met groen-witte linten had neergelegd, trad Dr. S. Birnie, directeur van de Hoogere Burgerschool aan den 's Gravendijkwal naar voren en sprak:

Mevrouw Van 't Hoff, Burgemeester, Professor Holleman!

Zoo is het dus geen toeval, dat dit gedenkteeken is opgericht voor deze school.

Wij, die aan de school verbonden zijn, achten het voor haar een groote eer, dat op dit schoolplein het gedenkteeken voor Van 't Hoff verrezen is. Uit naam van allen zeg ik daarvoor dank.

De keuze van deze plaats schijnt mij ook gelukkig om deze reden:

Van 't Hoff zelf heeft er zich in geschrifte over uitgesproken, dat in ons kleine Vaderland zooveel gedaan is voor natuur- en scheikunde en dat hij in Nederland zooveel medewerkers gevonden heeft, om menigen akker te ontginnen op het gebied der physische chemie.

Hij schrijft het voor een belangrijk deel daaraan toe, dat onze hoogere burgerscholen zooveel gelegenheid geven tot voorbereiding voor wetenschappelijke studie in natuur- en scheikunde. En hij kan bij ondervinding spreken. Hij zelf was leerling geweest van de Rotterdamsche Hoogere Burgerschool, waar hij geprofiteerd had van de boeiende lessen van Dr. Hubrecht. En wat er sedert dien tijd ook veranderd moge zijn — in het register van deze school staat met de hand van den eersten directeur, Francois, ingeschreven: J. H. van 't Hoff, 1867.

Het zij mij vergund, hier nog enkele woorden in het midden te brengen, woorden in de eerste plaats van Van 't Hoff zelf afkomstig, die behulpzaam kunnen zijn, om een blik op den mensch Van 't Hoff te werpen.

Het was tijdens den Zuid-Afrikaanschen oorlog. Het ging slecht met de Afrikaners. Er verscheen in ons land een blad, Holland-Zuid-Afrika. Daarin schreef Van 't Hoff ook enkele woorden. Zij komen hierop neer:

„Hoe onbegrijpelijk zou het toch zijn, als Onze Lieve Heer juist zulke menschen, zulk een ras deed vernietigen. Indien er dan

verdelging van menschen noodzakelijk is, zouden er dan geen andere te vinden zijn, geschikter voor dit doel? Bijvoorbeeld de ondergeteekende.

J. H. van 't Hoff."

Toen ik dit las, was ik zeer getroffen. Ik zocht er iets achter, een diepe verzuchting van groote zwaarmoedigheid. Telkens dacht ik er weer aan. En toen ik een paar jaar later een tijd lang diep onder den indruk was van eenige werken van Thomas Carlyle, kon ik mij niet weerhouden om te schrijven aan Van 't Hoff in Berlijn, een lange ontboezeming, in de eerste plaats in verband met zijn woorden over Zuid-Afrika.

Hij begreep, dat ik mij geroepen gevoelde, om hem troostmiddelen aan te bevelen. En zijn antwoord begon aldus:

„Maak U over mij niet ongerust. Ik heb met die woorden niets anders bedoeld, dan wat er staat. Ik heb willen zeggen, dat ik mijzelf in het minst niet gevrijwaard wenschte te achten voor zulk een verdelging. Daarom bood ik mijzelf in de eerste plaats aan. Zoek er dus niets achter.

Overigens kan ik mij zoo maar niet geheel aan de gedachten van een ander overgeven. En wat Thomas Carlyle betreft, dien heb ik wel leeren kennen. Daar heeft mijn vader wel voor gezorgd. En toen ik aan „The Journal of the Chemical Society" mijn eerste verhandeling had ingezonden — ik had het gewaagd die zelf in het Engelsch te schrijven – toen maakte de redactie bezwaar tegen de plaatsing. De heeren twijfelden er aan, of dat Engelsch wel goed was. Maar mijn vriend Ramsay is toen voor mij in de bres gesprongen. Hij heeft gezegd, dat men op

zijn verantwoording het stuk gerust kon opnemen. Dat Engelsch, dat was Carlyle-Engelsch."

En weer enkele jaren later, in 1908, had ik het groote voorrecht, Van 't Hoff te mogen opzoeken in Berlijn en een paar uur samen te zijn met Mevrouw en Professor Van 't Hoff.

Toen bracht ik het gesprek op een man van wetenschap, voor wien ik mijn groote vereering uitsprak, maar dien ik toch waagde in één opzicht te kritiseeren uit al mijn macht.

Van 't Hoff zag mij aan met die lichtende oogen, tintelend van humor en goedhartigheid en hij deelde mij iets mede, wat voor mij geheel nieuw was en mijn kritiek overbodig maakte.

En toen, verder sprekende over dien anderen geleerde, zei Van 't Hoff:

„Hij is er niet tevreden mee, als hij heeft medegedeeld wat hij heeft gevonden, of wat hij voor waarheid houdt — hij wil hebben, dat een ander even zoo denkt, als hij.

„Ik niet," zei Van 't Hoff, „ik vertel wat ik te zeggen heb. En wie er niet van gediend is, moet het zelf maar weten."

„Hij behoort tot die menschen, die de wereld beter willen maken."

„Ik niet," zei Van 't Hoff, „voor mij is de wereld goed genoeg."

Zoo sprak deze uitverkorene, die steeds is voortgedreven door zijne roeping. De inspiratie, die hij ontving, drong hem onweerstaanbaar tot grondig onderzoek, tot een rusteloozen arbeid, die lichamelijk lijden trotseerde tot den dood.

En de rijke vruchten van dien arbeid zijn bestemd voor wie er wel van gediend is.

De man, die vond, dat deze wereld goed genoeg was voor hem,

behoorde tot die enkele grooten, die de wereld zoozeer anders maken, en beter maken, of zij dan willen of niet.

Zoo heeft van 't Hoff zich zelf een monument gesticht, dat zich steeds verder ontwikkelt en dat door niemand kan worden overzien.

En intusschen zijn wij nu reeds verrijkt met dit werk van den kunstenaar Van Wijk, dat én in zijn geheel én in de forsche figuur van Van 't Hoff zoo voortreffelijk beantwoordt aan de dankbaarheid der vereerders.

En wanneer niemand eenig ander werk van dezen kunstenaar had gezien, dan zulk een figuur, onverschillig welke van de twee, die in hun sierlijkheid en in hun sereniteit hun plaats op den voorgrond innemen, dan ben ik toch overtuigd, dat dit voor de kunstbroeders ruimschoots voldoende zou zijn, om aan Charles van Wijk een eervolle plaats in hun midden in te ruimen.

Wij, die belast zijn met het onderwijs aan deze school en de leerlingen der hoogste klasse, wij voelen ons gedrongen, een krans neer te leggen aan den voet van het standbeeld van Van 't Hoff, van wien dit gezegd is:

Sedert Erasmus is Van 't Hoff de eerste geboren Rotterdammer, die wereldberoemd is geworden.

Dr. A. J. Boks, de leeraar in scheikunde aan de Hoogere Burgerschool, kwam daarop met een krans naar voren, die namens leeraren en leerlingen der hoogste klasse door de meisjesleerlingen den Hoed, van Lissa en Neeb, voor het monument nedergelegd werd.

Namens de Nederlandsche Chemische Vereeniging bracht haar voorzitter, Prof. Cohen, eveneens een bloemstuk aan, waarbij

hij zeide, dat het vanzelf sprekend was, dat de Nederlandsche Chemische Vereeniging het als een eer beschouwde aan den voet van dit beeld van Van 't Hoff — haar eerelid — een bloemstuk te mogen plaatsen. Zij wenschte echter tevens haar groote dankbaarheid, haar diepgevoelde bewondering uit te drukken voor Charles van Wijk, wiens meesterhand dit beeld gewrocht had. Die bewondering gold de energie, de piëteit, waarmede hij zich in het leven en werken van den genialen geleerde ingedacht had, maar niet minder het schitterend resultaat, dat hij bereiken mocht.

De voorzitter van den Rotterdamschen Chemischen Kring, Dr. A. Lam, legde daarna uit naam van den Kring een krans bij het monument en sprak daarbij het volgende:

Groote mannen worden het best geëerd door hun wenken en raadgevingen als richtsnoer voor onze handelingen te nemen. Ik weet daarom niet beter te doen dan hier te herinneren aan een vraag van Van 't Hoff, nu juist twintig jaar geleden (19 April 1895), gesteld in de openingsrede van het vijfde Nederlandsch natuur- en geneeskundig Congres te Amsterdam:

„Moesten niet naast onze mannen wier plicht het is te onderwijzen en die, als zij daarvoor lust en tijd hebben, ook wat mogen onderzoeken, anderen staan, wier plicht het is te onderzoeken en die, als zij daarvoor lust en tijd hebben, ook wat mogen onderwijzen?"

Het is bekend, dat hij door woord en daad getoond heeft deze vraag bevestigend te beantwoorden, en ook dat een antwoord in gelijken zin door de gezaghebbende autoriteiten ons land het gevoelig verlies van zijn vertrek zou hebben bespaard. Ik vraag

mij af, of thans — na twintig jaren — een andere geest door ons land is gevaren; een geest, die ons behoedt voor het verliezen van onze groote mannen, die het standpunt van Van 't Hoff mochten innemen.

Indien zoodanige geest niet volledig doorgedrongen mocht zijn ter plaatse, waar men over het wel en wee van ons land beschikt, dan zou ik wenschen, dat van dit standbeeld een waarschuwing uitga, die herhaling van hetgeen met Van 't Hoff is geschied, voorkomt. Wij hebben, meer nog dan grootere landen, zuinig te zijn op onze groote mannen, omdat zij de internationale beteekenis van ons land bepalen en de beste waarborg zijn voor de erkenning van ons recht op onafhankelijkheid. Maar ook afgezien daarvan heb ik de vaste overtuiging dat de bevordering van wetenschappelijk onderzoek, o.a. door aan bekwame mannen — en laat ik er bijvoegen, vrouwen — de gelegenheid te geven zich aan onderzoek te wijden, in het algemeen belang is. Moge, om nog eenmaal met Van 't Hoff te spreken, bij de Grondwet spoedig vastgesteld zijn dat „onderwijs en onderzoek gelijkelijk voorwerpen zijn van staatszorg!"

Moge dit voorschrift van den grooten Rotterdammer eerlang ingang vinden!

Vervolgens legde dr. G. L. Voerman, uit naam van den Leidschen Chemischen kring, een krans neer bij het monument.

Namens de familie van den gehuldigde sprak ten slotte Dr. H. J. Van 't Hoff eenige woorden van dank:

Geachte Aanwezigen!

Namens mijne, zich in ons midden bevindende, schoonzuster, de weduwe van hem, aan wien deze plechtigheid is gewijd, mag

ik de overbrenger zijn aan U allen, zonder onderscheid, van haar dank, voor wat U hier ten uitvoer heeft gebracht.

Die dank omvat allereerst, U, mannen dier wetenschap, waartoe hij behoorde, en die hiermede getoond hebt, welke plaats hij bij U innam.

Maar hij strekt zich ook uit tot de talrijke daar buiten staanden, die behoefte hebben gevoeld, zich bij de eerste aan te sluiten en van hun waardeering te getuigen.

In het bijzonder gaat hare erkentelijkheid uit naar hen, die, in Amsterdam, het initiatief namen en bij wie de gedachte tot huldiging ontstond.

Maar in zeker niet geringer mate naar het plaatselijk Comité alhier, dat dit zaad in zoo vruchtbaren bodem deed ontkiemen en tot vollen wasdom bracht.

Dit treft te meer, waar, naar zij wel eens gehoord heeft, de wetenschap tot vóór korten tijd nu juist niet als het troetelkindje onzer goede Maasstad beschouwd werd.

Met hartelijke waardeering heeft zij de woorden van Prof. Holleman gehoord, wiens lofrede, juist uit dien mond, niet alleen ten volle getuigde van zijn persoonlijke gevoelens, maar die daarbij tevens wist, de tolk te zijn van een grooten phalanx van mannen van wetenschap en belangstellenden.

Maar niet het allerminst gaat haar dank uit naar den kunstenaar Van Wijk, die aan dit loflied een blijvenden vorm wist te geven.

Hij heeft de subtiele opdracht, hem door u verstrekt, op eene wijze vastgelegd, zooals alleen een door God begenadigde dit vermag te doen.

Moge zijn kunstwerk bij de scheikundigen als een heerlijk

symbool gelden van een idealen evenwichtstoestand tusschen Van 't Hoff, de Rede en de Verbeeldingskracht!

Ten slotte spreekt zij hare warme erkentelijkheid uit aan de stad Rotterdam, hare inwoners, haar Bestuur en, niet het minst, aan haren vertegenwoordiger en woordvoerder, Burgemeester Zimmerman, die dit gedenkteeken, in naam der Gemeente, heeft aanvaard.

Laat, om te eindigen, nu mijn schoonzuster, door mijn mond, zelve tot u het woord mogen richten en aan de gevoelens, die zich bij haar opdringen, uiting geven in deze korte samenvatting:

„Hebt allen hartelijk dank voor wat gij, ter blijvende herinnering aan de nagedachtenis van mijn echtgenoot hebt volbracht en weest ervan overtuigd, dat uw aller samenwerking den weg heeft gevonden naar mijn hart en dat mijner kinderen."

Met deze rede was de plechtigheid geëindigd. De genoodigden begaven zich toen naar het gebouw der Hoogere Burgerschool, waar in de versierde Gymnastiekzaal — waar een aantal portretten van Van 't Hoff opgehangen waren — de thee gediend werd.

FINANCIEE

VA

AMSTERDAM

ONTVANGSTEN		
Bijdragen	f 29893	01
Overschot Plaatselijk Comité te Rotterdam	„ 6286	56^{5}
Verkochte Effecten	„ 943	75
Gekweekte Rente	„ 1340	78
	f 38464	10^{5}

OVERZICHT

ET

CH COMITÉ

UITGAVEN		
Gekochte effecten	f 28074	74
Plaquette scheikundig Laboratorium te Amsterdam	„ 1000	—
Bijdrage standbeeld te Rotterdam	„ 5000	—
Stichtingskapitaal Van 't Hoff-fonds	„ 100	—
Onkosten	„ 755	26⁵
Verlies Staatsschuldboekje	„ 87	13
Cassa	„ 3446	97
	f 38464	10⁵

LIJST VAN DEELNEMERS.

AAS.

J. Sebelien.

ALMELO.

A. S. van Nierop.

AMERSFOORT.

P. K. D. Lulofs.

AMMERZODEN.

Joh. Hoeflake.

AMSTERDAM.

P. Anema.
W. Alberda van Ekensteijn.
Amsterdamsche Chininefabriek.
Amsterdamsche Superphosphaatfabriek.
S. Alsberg.
A. H. W. Aten.
G. Bellaar Spruijt.
Bierbrouwerij „de Amstel".
J. de Bruijn.
J. J. Blanksma.
H. Brongersma.
J. W. Beck.
A. Bonebakker.
N. P. van den Berg.
E. H. Büchner.
De Gezamenlijke Buskruidmakers.
A. Cijfer.
J. T. Cremer.
G. Docters van Leeuwen—van Maarseveen.
J. Docters van Leeuwen.
G. Doijer van Cleeff.
Elders.
S. P. van Eeghen.
J. H. Gunning Wzn.
Mej. M. J. U. Greidanus.
Genootschap ter bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde.
L. Hamburger.
H. Hemmes.
L. van der Horst.
Hondius Boldingh.
van der Heide.
Heineken's Brouwerij.
Brouwerij „'t Haantje".
H. P. Heineken.
H. F. R. Hubrecht.
A. F. Holleman.
J. J. Haak.
P. F. van Hoorn.
C. M. Hoogeboom.
P. A. van der Harst.
F. G. Insinger.
P. J. Kruysse.
J. P. Kleiweg de Zwaan.
N. Knapper Czn.
A. J. A. Koelensmid.
G. H. Kramers.
J. P. H. de Kruijff.
Ph. Kohnstamm.
Koning & Bienfait.
D. J. Korteweg.

Chemische Wasscherij en Ververij v/h T. Knottenbelt.
G. G. Lambers.
Corn. de Lange.
T. van der Linden.
Hollandsche Melksuikerfabriek.
Maatschappij tot Exploitatie van de suikeronderneming „Tjomal".
Maatschappij voor Zwavelzuurbereiding v/h Ketjen & Co.
B. van Marwijk Kooij.
W. J. de Mooij.
Jac. Polak.
E. Polak.
M. Petersen—Tindal.
S. Postma.
Proost.
J. Rotgans.
P. Ruitenga.
L. Th. Reicher.
Naamlooze Vennootschap „le Ripolin".
H. W. Salomonson.
G. Schipper Pzn.
L. Schwartz.
F. E. C. Scheffer.
Spalteholz & Ameschot.
R. Sissingh.
A. Smits.
A. Snethlage.
Suikerraffinaderij v/h Spakler & Tetterode.
C. van Tusschenbroek.
J. W. Terwen.
J. ter Weel.
Nederl. Chemische Vereeniging.
A. E. Vermeij.
H. R. Woltjer.
E. Wieringa.
Jb. de Wit.
G. A. M. van Wayenburg.
J. D. van der Waals Jr.
Westersuikerraffinaderij.
P. Zeeman.

ARNHEM.

W. van der Grinten.
C. C. van der Heide.
A. Roodenburch.

ASKER.

Th. Wetlesen.

BAARN.

Emile Einthoven.

BALTIMORE.

Ch. C. Blockshear.
H. C. Jones.
H. N. Morse.
I. Remsen.

BATAVIA.

J. Vorstman.
Vereeniging tot Bevordering van Geneeskundige Wetenschappen in Nederlandsch Indië.

BANDOENG.

R. van Leersum.

BERGEN OP ZOOM.

F. W. C. de Haas.

BERLIJN.

H. E. J. G. du Bois.
Cassel.

Otto Diels.
A. J. v. Eindhoven.
F. Epstein.
Eucken.
E. Fischer.
Fischer.
S. Gabriel.
O. Gerngross.
Groschuff.
J. Houben.
Otto Hahn.
Institut für Gährungsgewerbe.
P. Jacobson.
Koref.
L. Kauffmann.
Oberschlesische Kokswerke und Chemische Fabrik.
Karo.
C. Liebermann.
H. Leuchs.
Lindemann.
J. Meyer.
Miethke.
Nernst.
Naumann.
M. Planck.
Pschorr.
Pollitzer.
Reihlinger.
Reichenheim.
Schoeller.
Schaarschmidt.
Scheibler.
Schrauth.
Schirmank.
Siggel.
Schönrock.
E. Tiede.
Traube.
H. Vogel.
von Wartenberg.
Weigert.
Wietzel.

BERNBURG.

L. C. Schwab.

BEVERWIJK.

D. Mijsberg.

BIRMINGHAM.

Percy F. Frankland.

BLOEMENDAAL.

A. Stoop.

BOEKAREST.

Ef. Antonescu.
S. Athanascu.
D. Bungetzianu.
S. Badesco.
G. Badesco.
N. Cocul.
D. Calugareanu.
S. Conovici.
V. Crasu.
D. Emmanuel.
C. G. Junginescu.
G. Musat.
Manoli.
C. Niculescu.
L. Nirafec.
E. Nicolau.
Ostrogovich.
A. Popovici Baznosanu.
G. P. Pamfil.

G. Titeica.
G. Theodorescu.
D. Voinov.
A. Zaharia.

BOLSWARD.

W. P. de Vries.

BORDEAUX.

P. Duhem.

BOSTON.

Arthur A. Noyes.

BRAUNSCHWEIG.

Fried. Vieweg & Sohn.

BREDA.

A. J. B. v. Steenbergen—Heidema.

BRESLAU.

K. Friederici.
W. Leuzer.
H. Lohrader.
Julius Meyer.
Stark.

BRUSSEL.

Koninklijke Belgische Akademie van Wetenschappen.
Mevr. Leo Errera.
Paul Heger.
Solvay & Cie.

BUENOS AIRES.

Dominga Arguas.
H. Bolognini.
E. Barrau.
E. Canneva.
A. Cedrangolo.
H. Damianowich.
L. Gallo.
Fr. Gaibisso.
P. Lenoble.
J. Magnini.
F. Magnini.
P. Mané.
J. A. Roorda Smit.
W. Sorkau.
W. Schiller.

BUITENZORG.

W. G. Boorsma.
K. W. Dammerman.
von Faher.
Gorter.
H. G. Havik.
A. W. K. de Jong.
M. Kerbosch.
J. C. Koningsberger.
E. C. J. Mohr.
L. Rutten.
O. de Vries.
Welter.

CASTRICUM.

G. H. Lako.

CAGLIARI.

G. Pellini.

CAMBRIDGE MASS.

G. P. Baxter.
H. Hall.
C. Loring Jackson.
Th. Lyman.
G. W. Pierce.
Th. W. Richards.

CAMBRIDGE.

Cambridge University Chemical Club

CHAPEL HILL N.C.

Ch. H. Herty.

CHARLOTTENBURG.

Feustel.
Feuszner.
Fassbender.
Gümlich.
Grüneisen.
Giebe.
Göpel.
L. Holborn.
Henning.
Hagen.
Hoffman.
Hüttner.
Jaeger.
Janicki.
Lieberthal.
Lindemann.
Mylius.
Seeliger.
Schering.
Schmidt.
E. Warburg.
H. Wiebe.

CHICAGO.

E. E. Barnard.
L. B. Loeb.
H. N. Mac Coy.
W. C. Menzies.
H. N. Mecon.
J. U. Nef.
Paul D. Potter.
Julius Stieglitz.
C. H. Viol.

CLARENS.

J. J. van Laar.

CLAUSTHAL.

Wilh. Biltz.
W. Mecklenburg.
Morkopp.
Fr. Pfenning.

DELFT.

J. Böeseken.
M. W. Beijerinck.
J. v. d. Berg.
Ned. Gist & Spiritusfabriek.
M. de Haas.
G. A. F. Molengraaff.
Oliefabrieken Calvé-Delft.
W. Reinders.
J. G. Sleeswijk.
H. ter Meulen.

DJOCJA.

J. D. Ferman.

DJOMBANG.

L. J. Crooij.

DORDRECHT.

J. J. Benjamins.
J. G. Moltzer.
A. van Oven.
A. J. van de Ven.

DOORN.

R. A. Weerman.

EERBEEK.

Max Weber.

EINDHOVEN.

G. L. Philips.

ELBERFELD.

C. Duisberg.
O. Dressel.
Günther.
B. Heymann.
M. Kahn.
H. Lommel.
H. Metzner.
Runkel.

ENSCHEDE.

B. G. Eggink.
G. J. van Heek.

FERRARA.

G. A. Barbieri.
F. Calzolari.

FLORENCE.

Angelo Angeli.

FRANKFORT a. M.

W. Hohenemser.

FREIBURG.

Estreicher.
J. Kovalski.

FRIEDENAU.

Orlich.

GENEVE.

G. Baume.
N. Boubnoff.
Breslauer.
E. Briner.
A. Bach.
E. Cardoso.
E. Durand.
Ls. Duparc.
Ph. A. Guye.
C. E. Guye.
Orekhoff.
Amé Pictet.
Frédéric Reverdin.
M. Skossarewski.
Ed. Sarasin.
Henry Terrissé.

GOES.

J. C. de Ruyter de Wildt.
J. Vermeulen.

GORING, OXON.

Carleton Williams.

GOETTINGEN.

W. Heubner.
Wallach.

GOUDA.

J. van Rijn van Alkemade.
Koninklijke Stearinekaarsen fabriek.

'S-GRAVENHAGE.

C. L. G. Becht.
A. Coster van Voorhout.
Cultuur Maatschappij Langsee.
Cultuur Maatschappij Petjangan.
P. J. Dekkers.
C. Dekker.

A. Deking Dura.
H. Elion.
F. van der Feen.
Rolf van Hasselt.
J. J. Hofman.
C. van der Hoeven.
D. Josephus Jitta.
P. Kleij.
F. van Leijden.
W. F. van Leeuwen.
Kon. Nederl. Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen.
R. E. Tjaden Modderman.
L. Polak Daniëls.
J. J. Roelants.
H. B. Semmelink.
Jhr. D. A. W. van Tets van Goudriaan
W. J. IJzerman.

GRAZ.

Wilh. Egerer.
R. Kremann.
Scholl.
C. W. Seer.
E. Schwinger.
Weitzenberg.

GREIFSWALD.

K. Auwers.
Eisenlohr.
Th. Posner.
W. Roth.
Scholtz.
W. Strecker.

GRENOBLE.

Recoura.

GRONINGEN.

J. Boerema.
A. Huizinga.
F. M. Jaeger.
H. Kessener.
E. Oosterhuis.
C. J. van Rhijn.
S. Sweding Szn.
Suikerraffinaderij en stroopfabriek v/h W. A. Scholten.
J. G. Scholten.
P. Terpstra.
H. J. Folmer.

GROSS-BOTHEN.

W. Ostwald.

GROSS-LICHTERFELDE.

von Steinwehr.

GULPEN.

M. L. E. Hupperetz.

HAARLEM.

Eug. Dubois.
van Tienhoven.
Teyler's Stichting.

HALENSEE.

Brodhun.

HANNOVER.

P. Behrend.
Decker.

HEES.

Hoijer.

HILVERSUM.

J. C. Matthes.

HOECHST a. M.

Farbwerke vorm. Meister, Lucius & Brüning.

HOOGEZAND.

Beukema & Co.

HORST.

H. F. Koning.

ITHACA N. Y.

W. D. Bancroft.
Journal of physical chemistry.

JOHANNESBURG.

The Chem. Metallurg. and Mining Society of South Africa.

KAAPSTAD.

M. Anderson.
F. D. Hahn.
Cape chemical Society.
Platnauer.
H. Tietz.

KARLSRUHE.

G. Bredig.
Dickhoff.
C. Engler.
A. Koenig.
G. Rosenberg.
Steinkopf.

KASSEL.

Paul Marquart.

KOENIGSHOF a. E.

L. Lichtenstein.

KOPENHAGEN.

E. Biilmann.
N. Bjerrum.
J. N. Brönsted.
H. Björn Andersen.
O. T. Christensen.
J. A. Christiansen.
K. Estrup.
V. Farsoe.
Güntelberg.
E. Höst-Madsen.
Agnes Hoff.
G. A. Hagemann
Margrethe Hoyrup.
Aage Kirschner.
R. Koefoed.
Julius Petersen.
S. Palitzsch.
Soeren Sak.
N. Steenberg.
Alf. Stage.
S. P. L. Soerensen.
Chr. Winther.
C. C. Winther.
Joh. Witt.

KOEDOES, JAVA.

P. IJff.

KRAKAU.

Ludwik Bruner.
Eug. Grabowski.
Leon Klecki.
St. Loria.
Lehnevis.
Natanson.
Ronen.

KRISTIANIA.

Friedländer.
R. E. Fridtz.
V. M. Goldschmidt.
V. Th. Hiortdahl.
O. N. Heidenreich.
C. H. Homann.
A. Koren.
E. Poulssen.
E. Platon.
E. Sissener.
A. Sinding Larson.
L. Schmelch.
M. Stillesen.
Ch. Schreuder.
J. H. L. Vogt.
Kr. Birkeland.
E. Bodtker.
H. Goldschmidt.

KYOTO.

T. Araki.
M. Chikashige.
M. Fukui.
Y. Kishi.
S. Komatsu.
M. Kuhara.
R. Nakaseko.
M. Nambu.
Y. Osaka.
C. Otsuki.
G. Schimadzu.
T. Schimadzu.
G. Takahashi.
H. Yoshida.
K. Yoshikawa.

KYOW.

Bia Tobzeski Crestan.

LAREN.

R. H. Huender.

LEERDAM.

H. W. J. van Otterbeek Bastiaans.

LEEUWARDEN.

J. Baart de la Faille.
J. Huisinga.

LEIDEN.

J. L. Andreae.
H. J. Backer.
J. Bruining.
W. Einthoven.
A. P. N. Franchimont.
W. P. Jorissen.
J. P. Kuenen.
van Leersum.
J. F. L. Reudler.
F. A. H. Schreinemakers.
de Sitter.
E. F. van de Sande Bakhuijzen.
G. L. Voerman.
L. van Itallie.

LEIPZIG.

E. Beckmann.
W. Engelmann.
A. Hantzsch.
W. Pfeffer.

LEMBERG.

T. Godlewski.
I. Sinkkowski.
Taltoyk.
Zaknedsa.

LEVERKUSEN.

Blank.
Bergdolt.
Guericke.
Gorke.
Herzberg.
Hauptmann.
Heidenreich.
Jordan.
Latten
Volckmann.

LIVERPOOL.

F. A. Donnan.

LONDEN.

H. Bassett.
G. F. Beilby.
E. J. Bevan.
W. R. Bousfield.
H. T. Brown.
J. C. Cain.
A. Chaston Chapman.
Sir Arthur H. Church.
J. Norman Collie.
C. F. Cross.
A. W. Crossley.
A. E. Dixon.
H. B. Dixon.
M. O. Forster.
A. G. Green.
A. J. Greenaway.
C. E. Groves.
A. G. Vernon Harcourt.
A. Harden.
J. T. Hewitt.
A. Lapworth.
H. R. Le Sueur.
J. Lewkowitsch.
G. D. Liveing.
A. Liversidge.
A. MacKenzie.
R. Meldola.
R. Messel.
G. T. Morgan.
Hugo Muller.
A. G. Perkin.
J. C. Philip.
S. P. U. Pickering.
T. Purdie.
Sir William Ramsay.
Sir Boverton Redwood.
Right Hon. Sir Henry E. Roscoe.
S. Ruhemann.
Alexander Scott.
G. Senter.
A. Smithells.
Sir William Tilden.
J. A. Voelcker.
W. P. Wynne.
J. Walker.

MAASTRICHT.

J. W. M. Indemans.
Alphonse Hoelman.

MANCHESTER.

W. H. Perkin Jr.

MANNHEIM.

Bernthsen.

MARBURG.

M. Fries.
A. Reissert.
A. Thiel.
Th. Zincke.

MEPPEL.

S. Stheeman.

MEDAN.

J. G. C. Vriens.

MIDDELBURG.

L. K. van de Harst.

MODENA.

Magnanini.

MUHLGRABEN.

Cellarius.

MUIDEN.

O. A. Ankersmit.

MULHEIM a. R.

Clingestein.

MUNCHEN.

Hentwig.

NAARDEN.

W. A. van Dorp.
W. A. van Dorp Jr.
C. W. Janssen.

NANCY.

Guntz.
Grignard.
Guyot.
Hackspill.
P. Th. Muller.
Minguin.

NEUWIED.

van Rooijen.

NEW YORK.

Livingston Gifford.
A. Gref.
A. Kuttroff.
Morris Loeb.
Graham Lusk.
S. J. R. Muurling.
H. A. Metz.
R. A. Shaw.
F. Schniewind.
Wm. J. Schieffelin.
Alexander Smith.
H. Schweitzer.

NIEUWENHOORN.

C. van der Sluijs.

NIEUWESCHANS.

A. W. Tresling.

NIJMEGEN.

W. M. van der Mijll Dekker.

ODESSA.

Jeltschaninoff.

OEGSTGEEST.

N. Ph. Tendeloo.

OKOYAMA.

K. Kawakami.

OLST.

H. G. Pluim.

OUDER AMSTEL.

Chemische fabriek A. Maschmeijer.

OVERVEEN.

Nanninga.
J. Th. Bornwater Jr.

OXFORD.

Sir Henry A. Miers.
J. E. Marsh.

PADUA.

J. Andulini.
Mario Amadori.
G. Bruni.
I. Barbon.
A. Bordignon.
L. Bronzo.
P. Benvenuti.
L. del Corno.
A. Cigogna.
C. Cortella.
M. Cane.
G. Ceroni.
C. Corra.
G. Fasoli.
A. Ferroni.
Carlo Ferrari.
Eg. Facco.
T. Gnesotto.
V. Gazzabin.
G. Giacomini.
V. Kambeghian.
P. Levi Civita.
A. Lebreton.
G. Marchetti.
A. Monico.
A. Mainardis.
Dom. Menighini.
Norsa.
E. Penasa.
A. Pischnitta.
C. Presacco.
V. Ricci.
R. Rea.
C. Ricci Curtastro.
A. Rodighiero.
P. A. L. Sabatini.
C. Sandonnini.
E. Salvi.
C. Trombetta.
A. Tombolati.
G. Vicentini.
B. L. Vanzetti.
E. Viterbi.
G. Christini.

PALERMO.

M. G. Levi.

PARIJS.

Bourion.
Brillouin.
L. Bordet.
le Prince Roland Bonaparte.
Brochet.
Bauer.
I. Bielecki.
G. Bertrand.
A. Cotton en Mevrouw Cotton.
Chesneau.
A. Carnot.
Copaux.
Cornec.
Delépine.
Darzens.

Duclaux.
Dupuy.
Girard.
Gaubert.
Armand Gautier.
A. Haller.
V. Henri en Mevrouw Henri.
Institut de France.
Jolibois.
E. Jungfleisch.
H. le Chatelier.
G. Lemoine.
Lippmann.
Ch. Moureu.
Ch. Marie.
H. Mouton.
L. E. Mourgues.
Meyer.
Métral.
Muraour.
Marqueyrol.
Malfitano.
Pérard.
Roux.
Société de Physique.
Société chimique de France.
G. Urbain.
A. Valeur.
Worms de Romilly.
Eug. Wurtzel.
Henry.

PASOEROEAN.

Th. Marr.

PAVIA.

G. Arelli.
M. Cesario.
E. Mameli.
B. Oddo.
G. Oddo.
E. Vassalla.

PEKALONGAN.

J. J. Hazewinkel.
L. G. Langguth Steuerwald.

PIETER MARITZBURG.

R. B. Denison.

POITIERS.

Bodroux.
Baud.

PRAG.

Bohuslav Brauner.
I. Baborovski.
I. Battista.
Böhmische Chemische Gesellschaft.
I. Hanus.
B. Kuzma.
Neumann.
T. Plzak.
V. Rothmund.
K. Rennelt.
Skorepa.
E. Votocek.
F. Wald.

PRETORIA.

P. G. Gundry.
D. F. du Malherbe.

RENDENG, KOEDOES.

C. Thurkow.

RIDDERKERK.

Nederlandsche Caoutchoucfabriek St. Joris.

RIJSWIJK.

H. P. Barendrecht.

RIGA.

A. Anspach.
A. von Antropoff.
C. Blacher.
Britzke.
Behr.
M. Centnerszwer.
P. Dauge.
Ed. Eegrive.
E. Fröhlich.
W. Fischer.
H. Grünupp.
M. Glasenapp.
A. Hedenström.
E. Mündel.
Priman.
S. Schimansky.
R. Swinne.
N. Steinbach.
P. Walden.
P. Zetzsthe.
Is. Taubin.

ROTTERDAM.

F. C. van den Arend.
J. van Assen Jzn.
W. S. Burger.
G. A. M. de Bruijn.
A. S. v. d. Bergh.
S. v. d. Bergh Jr.
Arn. J. v. d. Bergh.
G. D. Birnie.
S. Birnie.
J. J. M. Blankenheijm.
H. Bos Kzn.
Hendrikus Bos Kzn.
A. van Buren.
R. Bruns.
D. G. van Beuningen.
J. C. J. Bierens de Haan.
G. W. Burger.
J. A. M. Bekking.
J. Brunsting.
J. Benedictus.
P. G. Buskens.
F. F. Browne.
C. J. M. Bremer.
W. Bronkhorst.
C. H. B. Boot.
P. Bredius.
P. Baelde.
J. C. Bolt.
D. J. Blok.
A. C. Burgdoffer.
W. R. Breukel.
L. de Buy Weniger.
A. J. Bik.
J. A. Binneveld.
A. J. Boks.
W. Boomstra.
W. Baartz.
J. S. Cohen.
S. S. Cohen.
P. Caland.
J. B. Crol.
D. Croll.
A. S. Chabot.
J. J. Chabot.
A. H. J. Canters.
W. Cool.
C. H. van Dam.
A. E. Dinger.
D. Dunlop.
Dutilh.

R. H. van Dorsten.
M. E. van Dantzig.
W. Dekking.
L. Droogleever Fortuijn.
D. H. J. W. Droogleever Fortuijn.
W. A. Engelbrechts.
G. L. M. van Es.
H. Elink Schuurman.
L. H. v. d. Ende Lzn.
J. Elias.
D. Ellis van Raalte.
A. C. van Eijk.
J. W. Fabingh Suermondt.
M. Fabingh Suermondt.
Th. A. Fruin.
W. C. van Gorcum.
C. Groenewegen.
J. de Greef.
C. van Gilse v. d. Pals.
E. H. H. Goossens.
A. J. A. Gilissen.
J. v. d. Gussen.
C. Grewen.
J. P. Gogarn.
A. J. M. Goudriaan.
A. C. van Geffen.
Bataafsch Genootschap.
Rotterdamsch Natuurkundig Genootschap.
D. P. Hoijer.
H. F. Hoijer.
Mevr. Hoffman Dunlop.
J. van Hoboken.
J. van Hoboken.
J. van Hoboken Azn.
J. Hudig.
D. H. Havelaar.
J. J. Havelaar.
J. Hudig Pzn.
W. C. Hudig.
Dames Hudig.
G. H. Hintzen.
F. van Hasselt.
P. L. M. Hoogewegen.
O. Horstmann.
E. C. W. Hoijer.
A. v. d. Hoeven.
A. Hötte.
J. F. B. van Hasselt.
W. J. Hubert van Beusekom.
W. J. v. d. Held.
E. W. Insinger.
H. de Jongh.
Jac. M. de Jongh.
G. J. de Jongh.
F. B. 's Jacob.
C. Kodde.
C. Kolff Allan.
W. T. Klaare.
Klinkert.
A. G. Kröller.
Jac. Kolff.
C. G. Kolff.
C. M. F. Kolff.
E. Knight.
D. C. D. van Rossem.
N. E. Kröller.
H. Kruthoffer.
G. A. Kol.
H. J. Knottenbelt.
A. Lam.
H. J. v. d. Leeuw.
M. A. G. v. d. Leeuw.
A. v. d. Leeuw.
J. J. v. d. Leeuw.
G. J. Lijcklama à Nijeholt.

A. E. van Lede.
J. Laverge.
H. J. Lambert.
Corn. J. Lels.
F. B. Löhnis.
Th. P. Löhnis.
P. J. van Limburgh Pzn.
A. K. van Leeuwen.
H. van der Linden Dzn.
P. Ledeboer.
W. A. Mees.
M. Mees.
R. Mees.
A. C. Mees.
Dames Mees.
N. M. Mees.
R. P. Mees R.Azn.
J. J. L. Mees.
Ph. Mees.
H. J. Meerkamp van Embden.
J. F. de Monchy.
S. J. R. de Monchy Sz.
A. de Monchy.
E. de Monchy Rzn.
S. Muller Hzn.
J. H. van Meurs.
K. P. van de Mandele.
G. H. Moll van Charante.
J. v. d. Molen.
C. Maas Geesteranus.
J. J. A. van Meel.
J. L. J. M. Maas.
Z. Marcella.
H. Nijgh J.Czn.
Mevr. van Nispen tot Pannerden.
D. Neurdenburg.
Ph. van Ommeren.
H. F. van Oordt.

A. Plate.
V. van Peski.
W. F. A. van Peski.
C. J. Pluygers.
G. v. d. Pot.
J. Post.
Familie Polak.
M. Polak.
J. Pannekoek.
C. J. Parqui.
J. E. Quintus Bosz.
H. C. G. L. Ribbink.
W. Rueb.
Alfr. Ruoff.
P. van Rossem.
Mej. W. Rueb.
O. Reuchlin.
Mej. G. M. Rueb.
C. van Rossem.
A. Robertson.
J. Rypperda Wierdsma.
W. Ruijs.
D. F. Ruijs.
B. E. Ruijs.
W. M. Reepmaker.
A. J. H. van Ravesteijn.
K. H. de Raaf.
K. A. Rombach.
Gebrs. Rijken & de Lange.
J. Reiding.
Mevr. van Rossem—Huet.
L. V. van Rossem.
A. van Stolk.
B. van Stolk.
Jac. van Stolk.
J. van Stolk.
A. P. van Stolk.
C. A. P. van Stolk.

H. J. Santman.
H. A. Stheeman.
A. A. H. Sweijs.
C. Sijthoff.
Felix Stokvis.
Louis Stokvis.
W. Suermondt Lz.
J. Schotel.
C. Staib.
Siegenbeek van Heukelom.
L. A. E. Suermondt.
J. W. Schuiling.
H. H. van Sillevoldt.
Ant. H. Sweijs.
G. J. Stracke.
A. H. v. d. Toorn.
M. Taudin Chabot.
N. C. Vogel.
L. W. Veder.
J. C. Veder.
W. Veder.
J. A. van Vessem.
J. S. Verburg.
P. Phrameijer Verbrugge.
A. J. Wijnne.
W. Westerman.
P. J. v. Wijngaarden.
J. V. Wierdsma.
J. F. Witkamp.
J. J. Witkamp.
V. v. d. Willigen.
F. M. Wilton.
V. Winkler Prins.
R. Wentges.
A. R. Zimmerman.
F. W. Zonneveld.

SANTPOORT.

J. H. Unger.

SCHEVENINGEN.

P. H. Eijkman.

SCHIEDAM.

Fabriek van Chemische Producten.
A. ter Horst.
Kaarsenfabriek „Apollo".
C. J. Vaillant Scheeda.

SENDAI.

M. Katayama.
R. Majima.
M. Ogawa.

SOERABAYA.

L. J. Jansen.
C. L. van Steeden.
A. Wurfbain.

STAMPERSGAT.

P. J. Q. van Ginniken.

STELLENBOSCH.

B. de St. J. van der Riet.

STOCKHOLM.

Ch. Aardvillius.
S. Arrhenius.
C. G. Almkvist.
Anderson.
C. Benedicks.
I. Bolin.
F. Bergsten.
K. Blomdahl.
S. Bjuring.
O. Bergt.
K. Brooling.
Berntan.
Berggren.

K. Busch.
H. Cassel.
N. Casti.
Dalström.
H. von Euler.
H. Eriksson.
T. Ekecrantz.
S. Haglund.
R. Handjem.
Hellström.
E. Hakansonn.
E. Hille.
E. Jansson.
D. Johanssen.
Kemist-zamfleendet.
J. Lublin.
E. Lindberg.
J. Lindberg.
Alf. Larson.
Lj. Retrius.
S. Ryd.
Rundgren.
Rising.
J. Sahlen.
Svinsen Malbye.
E. Ström.
P. Siderholm.
I. Söderberg.
A. J. Schierberg.
S. Sundberg.
Staub.
O. Tamm.
J. A. G. Torneman.
H. Boblad.

SWAMPSCOTT MASS.

Elihu Thomson.

TILBURG.

Deelen.

TOKIO.

F. Haga.
H. Hayashi.
F. Hirata.
E. Hori.
K. Ikeda.
J. Inouye.
Y. Ishida.
Y. Kato.
T. Kametaka.
S. Kumagawa.
K. Matsubara.
N. Nagai.
J. Sakurai.
U. Suzuki.
Y. Tahara.
T. Takamatzu.
J. Takayama.
E. Yoshitake.

TURIJN.

L. Balbiano.

TORONTO.

W. Lash Miller.

TRONDHJEM.

P. Farup.
C. N. Riiber.
E. Solberg.
S. Wleugel.

TUBINGEN.

Wislicenus.

UTRECHT.

J. M. Baart de la Faille.
L. van Duin.

A. W. van der Haar.
C. Hoitsema.
W. Kapteijn.
H. R. Kruyt.
L. F. van Lelyveld.
C. A. Pekelharing.
Philosophische faculteit v/h Utrechtsch Studentencorps.
Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
N. Wefers Bettink.
J. D. v. d. Plaats.

UVALION.

Witkowski.

VELP.

H. van de Roovaart.

VELSEN.

P. E. Bos.

VLAARDINGEN.

Fabriek van Melkproducten „Hollandia”.

VOORSCHOTEN.

J. Moll van Charante.

VRIEZEVEEN.

L. Bakhorst.

WAGENINGEN.

F. F. Bruijning Jr.
P. H. Beijer.
D. J. Hissink.
G. H. Leopold.
J. A. E. Maurenbrecher.
H. D. Steenbergen.

WARSCHAU.

W. Dziewulsky.
W. Tad. Dziewulsky.
W. Werner.
Weijberg.

WARGA.

B. Sijbrands.

WASSENAAR.

S. Hoogewerff.

WATERGRAAFSMEER.

J. P. Wibaut.

WEENEN.

G. Goldschmiedt.
Horak.
Lieben.
V. Ludwig.
Oesterreichische Chemiker Verein.
Wegscheider.

WEESP.

C. J. van Houten & Zoon.

WELTEVREDEN.

P. N. Degens.
C. D. Ouwehand.
Koninklijke Natuurkundige Vereeniging.

WERKENDAM.

Vereeniging van Beetwortelsuikerfabrikanten in Nederland.

WIESBADEN.

Fresenius.

WINTERSWIJK.

J. W. R. Koch.

WINSUM.

R. P. Brons.

WOLK.

D. Daffy.

WURZBURG.

H. Pauly.

IJMUIDEN.

Bok.

ZEIST.

C. J. te Boekhorst.
J. J. A. Muller.

ZURICH.

Braunberger.
O. Baudisch.
Chemische Gesellschaft.
G. Jantsch.
P. Pfeiffer.
A. Werner.

ZUTFEN.

J. Oudenampsen.

In deze lijst komen niet voor de namen der schenkers van de bijdragen, verzameld door de Commissie voor een Van 't Hoff-hulde te Utrecht; in het Organisch Chemisch Laboratorium der Rijks-Universiteit te Leiden en door de Deutsche Chemische Gesellschaft te Berlijn, welke aan het Comité niet opgegeven zijn; en een aantal op de inteekenlijsten aangetroffen onleesbare namen.
